82.3(2=АДЫ)
А 32

АДЫГЭ НАУЧНЭ-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКЭ ИНСТИТУТЭУ БЗЭМ,
ЛИТЕРАТУРЭМ, ИСТОРИЕМ АПЫЛЪЫР

АДЫГЭ ГУЩЫІЭЖЪЫХЭР

АДЫГНАЦИЗДАТ
Мыекъуапэ—1949

АДЫГЭ НАУЧНЭ-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКЭ ИНСТИТУТЭУ БЗЭМ
ЛИТЕРАТУРЭМ, ИСТОРИЕМ АПЫЛЪЫР

БИБЛИОТЕКА
ПРОФЕССОРА
З.И. КЕРАШЕВОЙ

АДЫГЭ ГУЩЫІЭЖЪЫХЭР

Зыгъэхьазырыгъэр *ЛЪЭУСТЭН ЮСЫФ*

АДЫГНАЦИЗДАТ
Мыекъуапэ—1949

82,3(2=АДЫ)
А 32

581803

БИБЛИОТЕКА
Адыгейского государственного
университета

ГОСУДАРСТВЕННАЯ
№
ЭКЗЕМПЛЯР

Ответственный редактор *Д. Костанов.*
Корректор *У. Цей.* Технический редактор *П Кукузин.*
Сдано в набор 30 ноября 1948 г. Подписано к печати 23 февраля 1949 г.
Стат. формат 57x82 1/16 2 1/2 п. л. МО 01958. Заказ № 3176. Тираж 500

Адыгейская областная типография, г. Майкоп, Первомайская 161.

ГУЩЫІАП

Октябрьскэ социалистическэ революцием ныуж ныІэп адыгэхэм тхылъыбзэ яІэу зыхъугъэр. Ар охътэ кІэкІы-нахь мышІэми, тиадыгэ тхылъыбзэ хэхъоныгъэ ин фэхъугъ. Социалистическэ строительствэм хэхъоныгъэшхоу ышІыгъэмэ ялъытыгъэу, зиформэкІэ национальнэу, зимэхьанэкІэ социалистическэу щыт культурэм зызэриушъобгъурэм, зэрэхахьорэм дакІоу адыгабзэр нахь фэшІыгъэу мэхъу, мэхьаныкІэхэр къарыкІэу интернациональнэ, советскэ гущыІэхэр лъыкІуатэ къэси нахьыбэу къыхахъох. Адыгабзэм изакъоп, а зэхъокІыныгъэр, Советскэ Союзым инарод пстэуми абзэ фэхъугъ. Интернациональнэ, советскэ гущыІабэхэу, социалистическэ мэхьаныкІэхэр зиІэу щытхэр, адыгэхэми, нэмыкІрэ народэу тихэгъэгу исыхэми гурыІогъошІоу афэхъу, ежьхэм ягущыІэ шъыпкъэхэу егъашІэми яжабзэ хэлъыгъэм фэдэу хъужьыгъэх. Ащ фэдэу Советскэ Союзым инарод пстэуми япсэукІэ-щыІакІэ зэхъокІыныгъэшхо фэхъунэу, якультурэу инэу хэхъонэу зыфэхъугъэр, советскэ лъэхъаныкІэ титэу зэрэщытым къыхэкІыгъ.

Джы, адыгэ литературабзэ тиІэу хъугъэ. А литературабзэ ныбжьыкІэмкІэ тхыгъэу тхылъ зэфэшъхьафыбэхэр къыдэкІых. Урыс классическэ художественнэ произведениехэри адыгабзэкІэ зэдзэкІыгъэхэу къыдэкІых. Ар инэу адыгэ литературабзэм ышъхьапэ мэхъу, гущыІакІэхэр тыбзэ хэмылъыгъэхэу къыхелъхьэх. Тиадыгабзэ ихэхъоныгъэкІэ Советскэ Союзым инарод пстэуми якультурэ икІэщакІоу щыт урыс культурэ пэрытым ивлияние (ифэмэбжьымэ) хэлъ, а урыс культурэ пэрытым тызылъещэ.

Ащ дакІоу адыгэ литературабзэм ихэхъонык Іи инэу зишІуагъэ къэкІощтыр — жэрыІо творчествэр икъоу зыдгъэфедэрэр ары.

Адыгэ жэрыІо творчествэр пкъыгъуабэу зэхэлъы: — тхыдэжъхэр, орэдыжъэр,тарихъхэр, хъэбарыжъ кІэкІ Іушыхэр, гущыІэжъхэр, хырхыхьхэр, ІурыІупчъэхэр, гущыІэ чІэгъ-чІэлъхэр ащ фэшъхьафхэри ары. Ащ ащыщэу мы сборникым дэтхэр хъэбарыжъ кІэкІыхэр, гущыІэжъхэр, хырхыхьхэр ары ныІэп.

Фэшъхьафырэ народы пстэуми афэдэкъабзэу, адыгэхэми тхыдэжъыхэр, срэдыжъыхэр, тарихъхэр, гущыІэжъ щэрыохэр ау сыдыми зэщыпэ тегъэу къодыеу зэхалъхьэщтыгъэп. ГъэшІэгъон фэІотэ къодыеу къаІуатэщтыгъэп. Ахэмэ узыІэпащэу, хъугъэ-шІагъэу ахэлъыр гъэшІэгъонэу, гум итІысхьэу, гущыІэхэр псахьыгъэу кІочІэшІу яІэу зэрэгъэпсыгъэм, зылъэныкъомкІэ адыгэ жабзэр дахэу зэрызэхэлъыр къегъэлъагъо, адырэ лъэныкъомкІэ, а жэрыІо творчествэ ІэшэшІур класс гъэнэфагъэхэм афэдэ ІофкІэ, анахьэу жабзэм ищэрыогъэ лъэшыгъэ народым зэригъэфедэщтыгъэр къегъэлъагъо. Октябрьскэ социалистическэ революциемнэсфэкІэ, фольклорэр социальнэ мэхьанэу иІагъэмкІэ джы тэ лъэхъаныкІэу тызэрытым художественнэ литературэм, тхылъыбзэм мэхьанэу яІэм

ычIыпIэ итыгъ. Адыгэхэм тхылъыбзэ зэрямыIагъэм къыхэкIыкIэ, а жэрыIо творчествэр лэжьакIохэм гугъэ-гупшысэу, морад гухэлъэу яIэм икъэгъэлъэгъокIэ закъоу, амалышIоу щытыгъ.

Ащ фэдэу фольклорым мэхьан индэдэ зэриIэм къыхэкIыкIэ тетыгъор зыегъэ пщы-оркъыхэм ежьыхэри зэрэфаеу ятетыгъо нахь зэрэпытэнымкIэ фольклорыр агъэфедэнэу, а IэшэшIури, усакIохэри зыIэкIаубытэнэу пылъыгъэх. Ау ар къадэхъугъэп. Народэу жэрыIо творчествэр зыгъэпсыгъэм ежь ифедэкIэ къызыфигъэшъхьэпагъ.

«Чатэм пиупкIырэр мэкIыжьы, жэм пиупкIырэр кIыжьырэп» аIоу адыгэмэ гущэIэжъ ахэлъ.

Джащ фэдиз иинагъэу жэрыIо творчествэм уасэ фашIыщтыгъ, чатэм пиупкIырэр кIыжьынэу, ау жэм пиупкIырэр нахь гууз-лыузэу еплъыщтыгъэх.

Тхыдэжъыхэр, орэдхэр, тарихъхэр зэхэзылъхьэрэ усакIохэр цIыфымэ япыутыгъэп, ешъхьэкIафэщтыгъэх. Ащ фэдэу жэбзэ чан зыIулъ усакIохэм пщы-оркъыхэр, джау къызыхамыгъэщыпэ ашIоигъоу, къяубзэкIэуи къыхэкIыщтыгъ. «УсакIор» зыцIэу мыщ дэтым ар къегъэлъагъо.

Щэрыоу псахьыгъэу, жэбзэ чанэу аIулъым ыкIуачIэрэ ыуасэрэ зыдашIэжьыти, джащ фэдэу народым хэкIыгъэ усакIохэр пщы-хъаныхэм япэгэкIыхэу ябжъэпаощтыгъэх. Фольклорыр — IэшэкIэлъыкIыгъэу народым ыIыгъыгъ.

А жэрыIо творчествэу IушыгъэрэдэхагъэрэзыхэлъэулIэшIыгъуабэхэм къакIоцIы народым зэригъэзэфагъэхэмэ ащыщ пкъыгъох мы сборникым къыдэдгъэхьэгъэгущыIэжъыхэри, хъэбарыжъкIэкIхэри.

ХъэбарыжъкIэкI зэгъэкIугъэу мыщ дэтхэм янахьыбэр хъугъэ-шIэгъэшъыпкъэх. А хъэбар кIэкIыхэм адыгэ народым иакъыли, игулъытэ кууи, илIэблэнагъи ахэлъ. Хъугъэ-шIагъэхэр къызыщыхъугъэ лъэхъаныхэр зэфэшъхьафэу, бэ тешIагъэ нахь мышIэми, хъэбар кIэкI цIыкIухэр мыкIодыжьыхэу джырэ тилъэхъаныкIэ къызэрэсыгъэхэм ахэмэ ямэхьанкIэ кIуачIэ яIэу, художественнэгъэ ин ахэлъэу зэрэщытыр къагъэлъагъо. Зэужэ, а хъэбарыжъкIэкIхэм, народым ифедэ Iоф пылъ фэкъолI лэжьакIохэр лIыгъэмкIи, акъылкIи пщы-оркъыхэм атекIуагъэхэу, аушъхьакIугъэхэу къагъэлъагъо. Хъэбар кIэкIхэр, язэхэлъыкIэ-гъэпсыкIэ художественнэ рассказ ухыгъэм фэдэх, хъущтыр умышIэу, узыIэпащэу укъеджэ, ошIэ-дэмышIэу, узэмыжэгъэхэ кIэух яIэу мэуцужьых. Зэфагъ, Iушыгъ, лIэблэнагъ — джары кIэухэу яIэр.

Пщы-оркъыхэм яжъалымагъэ гъунэ горэ иIэу щытыгъэп. Ежьхэмэ афэшъхьаф сахътан цокъэ плъыжь зыщилъэ мыхъунэу, алашэр — пщы-оркъ шыушэу, гъогу техьэхэмэ гъогур яунаеу алъытэщтыгъэ. «Сахътан цокъэ плъыжь зыщызылъэрэ фэкъолIыр тигъончэджыпхъ», «алашэ ешэсырэ фэкъолIыр — тигъончэджыпхъ». «Гъогу тытехьэмэ дэхэу пабжъэм хэмыхьэрэр — тигъончэджыпхъ» аIощтыгъ ахэмэ. Ау фэкъолI лэжьакIохэр ащ къезэгъыщтыгъэхэп. ЛIыгъэмкIи, шъуашэмкIи пщы-оркъыхэм апекIорэ фэкъолI лIэбланэхэу джырэ нэс зихъэбар щытхъу мыкIодэу къаIотэжьыхэрэр макIэп.

Ащ фэдэ хъэбар щытхъумэ ащыщых мы сборникым дэтыхэу «Ныуашкэкъо Ахъмэты, пщыр зэрипхыгъэр», «Бэчымкъо Едыджырэ хъаныкъомрэ», «Мыр шыхъуа, шыбза?» зыфиIохэрэри, нэмыкIхэри. А хъэбархэм къызэрагъэлъагъорэмкIэ фэкъолIхэмэ пщы-хъанхэр аушъхьакIугъ, афэшъуашэм тетэу адэзекIуагъэх, гъэпщылIакIомэ шъхьакIо арахэу апэгъокIыгъэх. Социальнэ мэхьан ин яIэти ары, а хъэбар щытхъур зыфэмыкIодыгъэр.

Хъэбарыжъ кIэкIыхэу «чIыфэ пщыныжь», «хыр изышъунэу зыIуагъэр», «лIыжъ жъонакIор», «сэхъутэмрэ бысымымрэ», зыфиIохэрэми нэфэшъхьафхэми Iушыгъэ гулъытэшхо ахэлъ, жабзэм ищэрыогъэ лъэшыгъэ къагъэлъагъо.

Джырэ Советскэ лъэхъаныкIэу тызэрытыми, а хъэбарыжъ кIэкIхэм социальнэ мэхьанэу яIэмкIи, жэбзэ дахэу, щысэ техыпIэу зэрэзэхэлъыхэмкIэ уасэ яIэу щыт, ахэмэ тиадыгэ народы иисторие тыщагъэгъуазэ.

Адыгэ жэрыIо творчествэм зибэ хэлъыр — гущыIэжъыхэр ары. ГущыIэжъыр — гущыIэ кIэкI зэгъэкIугъэхэу щыIакIэм щыщ пкъыгъохэм яхьылIагъэу къаIоу, жабзэм хэхьагъэу щытхэр ары. Жэрыо творчествэм изыпкъыгъо лъапсэу, адыгабзэм дэхагъэу хэлъыр, народым жэбзэ чанэу Iулъыр къэзыгъэлъагъоу, гущыIэ псахьыгъэ щэрыохэм якъэIокIэ формэу щытых гущыIэжъыхэр.

ГущыIэжъыхэр къызыхэкIыгъэр, къэхъукIэу афэхъугъэр зэфэшъхьафыбэу мэхъу. Ащ фэдэкъабз, лъэхъанэу гущыIэжъыхэр къызыщежьагъэри, социальнэ средау ахэр къызыхэкIыгъэхэри зэфэшъхьафы. Ежь цIыфымэ ашъхьэкIэ щыIакIэм къыщяхъулIагъэхэу аушэтыгъэ Iофхэм атраIукIыгъэу хъугъэ гущыIэжъхэри бэдэдэ мэхъу. Ахэмэ анахьыбэр — мэкъумэщышIэ лэжьакIохэмэ япсэукIэ-щыIакIэ къэзгъэлъэгъорэ гущыIэжъых.

Ежь народым иисторие, щыIэкIэ-псэукIэу иIагъэр, тетыгъор зыегъэ класс гъэпщылIакIомрэ агъэпщылIыщтыгъэ классымрэ зэфыщытыкIэу зэфряIагъэр, народым морад гугъэпIэ-гупшысэу иIагъэр дэгъоу къэзгъэлъэгъорэ фольклорым щыщ пкъыгъу гущыIэжъыхэр.

Пролетарскэ писателышхоу Алексей Максимович Горькэм гущыIэжъхэмэ лъэшэу мэхьанэшхо аритыщтыгъ. «ГущыIэжъхэмрэ гущыIэ зэкIухэмрэ — ыIуагъ Максим Горькэм, — народнэ массэм имышление (зэхэшIыкIыныгъэ) икъоу акъыл хэлъэу къагъэлъагъоу щыт. ГущыIэжъхэмрэ гущыIэ зэкIухэмрэ (поговоркэхэр) лэжьэкIо народым ищыIэкIэ-псэукIэ, исоциальнэ-историческэ опыт дэгъу дэдэу апIу, формировать ашIы». (А. М. Горький («О литературе», стр. 220—221).

Максим Горькэм гущыIэжъхэм уасэу афишIырэм тызеплъырэм, ахэмэ мэхьанэшхо яIэу зэрэщытыр нахьышIоу къыдгурэIо.

Тхыдэжъхэм, орэдыжъхэм, тарихъхэм афэдэкъабзэу, адыгэ гущыIэжъхэри ямэхьанкIэ куухэу, гущыIэ мэкъэ зэтефыр къябэкIэу, дахэу зэгъэкIугъэхэу зэхэлъых.

Нахь куоу уегупшысэ къэси, нахь чыжьэу алъапсэ пфы къэсми гущыIэжъхэр къызыхъугъэ лъэхъаным мэхьанэу аратыгъэми зэхъокIыныгъэ фэхъугъ, народыр лъэхъаныкIэу зэрыхьэрэм, щыIэкIэ-псэукIэу иIэ хъурэм, классовэ идеологиеу иIэм елъытыгъэу социальнэ мэхьан яIэу хъузэ лIэшIыгъуабэ къызэлъакIушъ гущыIэжъхэр лъэкIуатэх, жабзэм нахь хэпытахьых.

Хъугъэ-шIагъэ горэм ехьылIагъэу къаIотэжьыгъэ хъэбарым икIэухэу щыт гущыIэ кIэкI зэгъэкIугъэ щэрыор гущыIэжъэу къэнэжьи, жабзэм хэхьагъэу хъугъэри макIэп. Ежь, а гущыIэжъыр къызыпыкIыгъэ хъэбарэр бэ шIагъэу цIыфымэ ащыгъупшэжьыгъэ нахь мышIэми, гущыIэ кIэкI псахьыгъэу, гущыIэ зэкIу щэрыоу хъэбарым къыпыкIи цIыфымэ ахэхьагъэр мыкIодыжьэу щыI.

Арэу зыкIэхъурэр, гущыIэжъыр — лые хэмылъэу псахьыгъэ, дахэу, кIэкIэу зэгъэкIугъэ, щэрыоу, имэхьаныкIэ куоу щыIакIэм ипкъыгъо горэм, хъугъэ-шIагъэ горэм ехьылIагъэу, щысэу къэпхьын плъэкIынэу кIуачIэ яIи ары. Сыдрэ гущыIэжъи икъежьапIэ хъэбар псау пылъ, ау ахэр чыжьэ, алъапсэ фыгъуае. ГущыIэжъхэр къызытекIыгъэ хъэбарыжъ

хъугъэ-шIагъэу тэ тилъэхъанымкIэ къэсыжьыгъэр бэп, ау а къытэтэсыжьыгъэ хъэбарыжъ кIэкIхэу гущыIэжъхэр къызыпыкIыгъэхэри гъэшIэгъонхэу, социальнэ мэхьанэ ин яIэу щыт.

Зэужэ щыIакIэм ипкъыгъо пстэуми яхьылIагъэх, гущыIэжъхэр: лэжьэным, лIэбланыгъэм, пыим, Iашэм, пащэм, акъылым, сакъынытгъэм, жабзэм, бзылъфыгъэм, фэшъхьафхэми афахьыгъэ гущыIэжъхэри бэ дэдэу мэхъух. Ахэр къызыщежьэгъэ лъэхъаным мэхьанэу ратыщтыгъэм зэхъокIынытгъэ фэхъуи, мэхьанымкIэ куухэр аратэу хъугъэ.

ГущыIэжъхэу: «Улажьэмэ — лыжъ пшхыжьын»; «Умылажьэмэ лажьэ плъэгъун» зыфаIохэрэр гущыIэ шъыпкъэх, сыдрэ лъэхъани уасэ яIэу щытых. Тэрэзэу зигъор пшIэу умылажьэмэ зэрэмыхъущтыр, зишIэгъур блэбгъэкIымэ узэрэкIэмыхьажьыщтыр ахэмэ къагъэлъагъо. Адыгэ гущыIэжъхэм зибэ ахэлъыр лэжьэным фахьыгъэхэр ары. Ащ афэдэ гущыIэжъхэр ныбжи кIодыщтэп. Адыгэ народым лэжьэныр шIу зэрилъэгъурэр ахэмэ къагъэлъагъо.

Адыгэ лэжьакIохэр бэрэ зэо пхъашэ хэтыхэзэ къахьыгъ, шъхьафитэу, зэрашIоигъоу ячIыгу зэралэжьыным, мэзыхэр, псыхъохэр гупсэфэу зэрагъэфедэным идао хэтхэзэ бэ дэдэрэ пщы-оркъхэм ябэныгъэх, нэмыкIрэ хэгъэгу хымэхэм къарыкIыгъэ техакIо-хъункIакIохэу нэгъойхъаным фэдэу адыгэхэр зыштэнэу къякIугъэ пыихэми, псэ емыблэжьыхэу адыгэ лэжьакIохэр пхъашэу апэуцугъэх. Яшъхьафитынытгъэ къаухъумэжьыгъ, пыим Iэрылъхьэ зыфашIыгъэп. Аужырэ лIэшIэгъум ызыныкъо нахьыбэми урыс пачъыхьэгъо жъалымэр, ащ иIапыIагъу адыгэ пщы-оркъхэми шъхьафит бэнэн арашIылIагъ. А бэнэшхоу зыхэтыгъэхэм, народым пытагъэрэ лIэблэнагъэрэ хэлъэу, иморад гухэлъ нафэу ышIыгъ. Зэфагъэ зыхэлъ бэнэным фэмыфыгъэ щызезыхьэрэм ныбжьырэ емыкIоу фалъэгъущтыгъ. Ащ елъытыгъэу гущыIэжъ дэгъухэр адыгэмэ ахэлъых: «Заом уIухьэмэ уIахьIушIахь». «Имыгъоу уичатэ къимых, къызипхырэм щытхъу пымылъэу имылъхьажь», «Къэрабгъэм пIынэ къехьы».

«Нэкъэ-пакъэ уашIынкIи, пшъхьэ хэплъанкIи укъызэкIакIо хъущтыгъэп». Мы гущыIэжъхэр зэужэ тинепэрэ мафэхэми яхьылIагъ. А гущыIэжъ шIагъохэр егъашIи кIодыщтыхэп.

ГущыIэжъэу «Къэрабгъэм пIынэ къехьы» зыфаIорэм ихъэбар гъэшIэгъон хьазырэу щыт.

«ПIын» зыфаIорэр хъэдэн пэIо зэхэдагъ. ПлIэныбзэу дыгъэ. Пасэм заом зыIухьэхэрэм, хэтыми фэмыфыгъэ къэзыхъыгъэу, къэрабгъэу къахэкIырэм, а пIыныр щалъэщтыгъ. Ар зыщалъэгъэ цIыфым къэрэбгъагъэу зэрихьагъэр лIэблэнагъэкIэ егъэгъужьыфэ нэсыкIэ зыщихыны фитыгъэп.

ПIыныр зыщалъагъэм ят, ян, е ишъуз, е ышыпхъу джэгум кIуагъэми хьэдэIусым ахэхьагъэми пчэгум рагъахьэщтыгъэп, паIор щахыжьыфэ. Акъогъу къуагъэтыщтыгъэх.

Ежь пIыныр зыщыгъыри цIыфымэ ахэхьаны фитыгъэп. ЛIэблэнагъэ зэрихьэу щытхъу къызихьырэм, пIыныр щахыжьыщтыгъ, ежьыри, яни, ишъузи, ышыпхъуи шъхьафиты хъужьыхэти, цIыфымэ ахэхьажьыщтыгъэх. Джары, а гущыIэжъым лъапсэу иIэр.

Лъэхъанэу зэрытхэм, а бэнэшхоу зыхэтыгъэхэм елъытыгъэу адыгэхэмэ Iэшэ дэгъум уасэ фашIэу щытыгъ: «Гъусэ дэй нахьи — Iэшэ дэгъу», «Iэшэ дэгъур — гъусэшIу», «Чатэм цэ Iумылъымэ — зыбэщ» аIо. Ахэри гущыIэ псаухэу, мэхьан ин яI джы къызынэсыгъэми.

ГущыIэжъхэу: «Пыим ушъхьасымэ уIагъэ ухъун». «Пыижъ — блэгъэжъ хъужьырэп» зыфаIорэмэ гъэпщылIэкIо классымрэ агъэпщылIыщтыгъэ классымрэ зэрэзэфыщытыгъэхэр нафэу къашIы, а гущыIэхэр лэжьэкIо жъугъэхэмэ къызэрахэкIыгъэр къегъэлъагъо.

Сакъынытъэ пхэлъыныр, щэІагъэ уиІэныр — шІуагъэу цІыфым хэлъын фаемэ ащыщэу алъытэ. «Мэзырэ мэзахэрэ уишъэф ащымыІу», «Зыжэ псынкІэм, пэкІэныкъо къехьыжьы» аІо, ащ фэшІыкІэ. ЦІыфым щэІагъэ иІэу, сакъынытъэ хэлъэу пІугъэнымкІэ ащ афэдэ гущыІэхэм яшІуагъэ къакІо.

Бзылъфытъэм ехьылІагъэу гущыІэжъ бэкІае щыІ. Бзылъфытъэ дэгъум инэшанэхэр, шІуагъэу хэлъыпхъэхэр, щъхьакІафэ фэшІытъэн зэрэфаер шІу шъыпкъэу къэзгъэлъэгъорэ гущыІэжъ дэгъухэр бэу мэхъух. Ау ахэмэ афэшъхьафэу, бзылъфытъэм ищыІэкІэ-псэукІэ хъулъфытъэм епхытъэу, егъэзытъэу, зыфит щымыІэу зэрэщытытъэр къэзгъэлъагъохэу, цІыфхэм зэхэшІыкІэу ямыІагъэм къыхэкІыкІэ пхэнджэу бзылъфытъэм зыщеплъыщтытъэхэ лъэхъаным Іуагъэу хъугъэхэри щыІэх. Ау джы советскэ лъэхъаныкІэу тызэрытым хъулъфытъэми бзылъфытъэми правоу яІэр зэфэдэу зэрэщытым къыхэкІэу ащ афэдэ гущыІэжъхэр тижабзэ хэкІодыкІыжьых.

ЛъэхъаныкІэу тызэрытым, тхылъыбзэ тиІэу зэрэхъугъэм къыхэкІэу гущыІакІэхэри, мэхьаныкІэхэри къарыкІэу адыгэ жэрыІо творчествэм хэмылъытъэхэу къыхэхьагъэх. Ахэр: «Тхылъыр шІэныгъэм иІункІыбз», «Уеджэным кІасэ иІэп», «Уемыджагъэмэ умытъас, умытъэсагъэмэ убзаку» зыфаІохэрэр ары. А гущыІэжъ дэгъухэр адыгэхэмэ тхылъыбзэм ишІуагъэ загурэІо ужыр, тхылъыбзэ яІэу зэхъухэр ары ныІэп щыІэу зыхъугъэр. Ау кІуачІэ яІэу, шъыпкъэу зэрэщытхэм фэшІыкІэ жабзэм хэпытахьытъэх. Ахэмэ афэшъхьафэу «КъэлэмкІэ иптхэрэр ощым риупкІыжьырэп» аІоу адыгэмэ ахэлъ хъугъэ. Нахьыпэм адыгэхэмэ къэлэми, тхылъыбзи ямыІэу зыщэтым, а гущыІэжъыр тхэлъытъэп. Ар урыс гущыІэжъэу «Что написано пером, не вырубишь топором» зыфаІорэм техытъэу урысыбзэм къыхэкІи адыгабзэм къыхэхьагъ. Ащ изакъоп урысыбзэм къыхэкІэу адыгабзэм къыхэхьагъэр.

Джырэ благъэ къуаджэ горэм тыщыІэу лІыжъ горэм хъэбарэу къыІуатэрэм икІэухэу «уикІэлэгъум щегъэжьагъэу уилъытэныгъэ къэухъум» аІуагъ ижъырэ адыгэмэ» ыІуагъ. А гущыІэжъыр Пушкинэм ипроизведениеу «Капитанская дочь». («Капитаным ипшъашъ») зыцІэр къызэрэригъэжьэрэ урыс гущыІэжъыр ары. А тхылъыр адыгабзэкІэ зэдзэкІытъэу къыдэкІытъ, еджапІэхэм, еджакІохэм алъынэсытъ. КІэлэеджакІо горэ тхылъым къеджэу, а гущыІэжъыр, лІыжъым зэхихытъэн фае. Джарэу щытэу ІэкІахьи, «адыгэ гущыІэжъ» ыІуи, ежьагъ. А гущыІэжъыр къызыдэкІытъи, зыщыщэри лІыжъэу ар къэзыІуагъэм ышІэрэп, ымышІэнкІи гъэшІэгъонэп. Джы, а гущыІэри адыгэ гущыІэжъымэ ахэхьагъэу хъугъэ. Урыс народ пэрытым икультурэ, илитературэ, ивлияние инэу тиадыгэ литературэ къызэрэтырихьэрэр, титхылъыбзэ зэрэхэхъонымкІэ инэу ишІуагъэ къызэрекІырэр ащ къегъэлъагъо. Щэч хэлъэп, ащ фэдэу тыбзэ нахь баеу къышІэу лъыкІуатэ къэси джыри нахь гущыІабэ урысыбзэм къыхэкІыни, тыбзэ къыхэхьащт. Ар шІогъэшхоу щыт.

Джары гущыІэжъымэ уасэ закІыфэтшІырэр. Ахэмэ мэхьанэу яІэмкІэ непи дгъэфедэнхэ тлъэкІынэу щытых.

Джы, а зэпстэури зэфэтхьысыжьэу тызыхэплъэжьырэм, Советскэ Союзым инарод пстэуми афэдэкъабзэу, адыгэ народым жэрыІо творчествэшІу иІэшъ, ащ икъоу уасэ фэтшІэу куоу зэдгъашІэу, шІоу хэлъыр къызыфэдгъэшъхьапэмэ, тилитературабзэ ныбжьыкІэ ихэхъоныкІэ ишІогъэшхо къэкІощт.

ЛЪЭУСТЭН ЮСЫФ.

Улажьэмэ лыжъ пшхын.
Умылажьэмэ лажьэ плъэгъун.
ЗымышIэрэм—шIакIэр иIус.
АIорэр къэсы, ашIэрэр къэкIы.
ФыгукIэр—лъэкIапIэ.
Лажьэрэр—Iахьынчъэ хъурэп.
ОшIум умыпъотырэр, уаем бгъотыжьыштэп.
БлэбгъэкIырэм улъыкIэхьажьырэп.
Илъэс Iофф шIэжьгъуае.
УупкIэмэ мэкъу, къэбгъанэмэ къурэ.
МэкъуоныгъуакIэм щэмэджыр далъызэ
агъэIылъыжьы.
Апэу тэджырэм шыкIэхъу фалъфы.
Ехърэхъышалэ иIофф мэкIоды.
Зымэфажъор, зымэфэшхэп.
Къемыщхызэ хьалыгъуанэр тхъу.
Сыдрэ Iофтхьабзи, бзыпхъэ иI.
Чэзыу зимыIэ Iофф щыIэп.
Iофф мыублэм блэ хэс.
БаIо нахьи, башIэ.
Апрелым имэфиблым мэкъу хьынибл
зыщымыгъакI.
Зицуакъэ зэжъурэ, зигъажъо макIэрэ зэфэдэ.
ШэкIо кIогъум хьажъу апIужьырэп.
Шышъхьэр зыблэкIырэм, шыкIэм улъымыбэнэжь.
Курэ жэрэ зэкIахьэ.
Нэр делэ, Iэр бланэ.
Былым зыхъурэм ыIупэ дагъэ Iулъ.
УпчIалэ ибылым кIодырэп.
Цыгъорэ шъуаерэ зэдеIэмэ кIэдакIэр тыратхъы.
Чэтжъые пасэр мэлъае, чэтжъые кIасэр бгъэм
ехьы
Емызэщы иIофф къыдэхъу.

Лӏышӏу иӏанэ шыгъэ.
Гъэмэфэ уаер кӏакӏоу, онакӏэм пыпхагъэм нахь
благъ.

Цужъ имэфапкӏэ цукӏэ уас.

|***|

Шъхьахынэм ичэщыпхъэ зэихьажьыгъу.
Шъхьахынэр тэджымэ быныр псы ешъо.
Тхьакӏумкӏахьышъор ихьылъ.
Цубжъэ зэрынагъэ фызэрыгъэкӏыпъурэп.
Жэкӏэ маис, ӏэкӏэ сэмэгу.

|***|

Хьайнапэ нахьи нэкъэпакъ.
Чэтэ чӏэгъым «нан» щаӏожьырэп.
Лӏыр, лӏызэ мэлӏэжьы.
Пакӏэм къымыхьырэр, жакӏэм къыхьыжьырэп.
Уемызэщ, умыщыни лӏы ухъун.
Лӏыр пӏалъэм епщӏыжьырэп.
Улӏэными лӏыгъэ хэлъ.
Лӏыгъэр ӏахь мыгощ.
Унэ къеӏэрэм ыпсэ еӏэжь.
Заом уӏухьэмэ, уиӏахь ӏушӏахь.
Имыгъоу уичатэ къимых, къипхымэ
щытхъунчъэу имылъхьажь.
Сикъамэ тӏо къисхырэп, сигущыӏи тӏо сӏорэп.
Чэтэ ихыныр лӏыгъэ ӏоф.
Пыилъ зыфэмыгъачъэрэр фэмыф.
Утекӏомэ укӏожьын.
Гур кӏодымэ, лъакъор кӏэкӏыжьырэп.
Цӏыфыр чанымэ бланэм фэд.
Е улӏын, е улӏэн.
Ахэмыхьэгъахэрэ къамылъфыгъахэрэ зэфэдэ.
Зы мэфае ушӏомылӏ, зы мэфэлӏ удэмыкӏу.
Шым игъэрибгъу, хьэм игъэрищ, лӏым игъэщэкӏ.
Зэмышэсырэм урегъэпсыхы.
Шъхьакӏом кӏакӏо уегъэшӏы.
Лӏырэ бжъэрэ зэблэкӏырэп.
Къэрабгъэр иныбжьыкъу щэщынэжьы.
Щынэрэм макъэ ешъы.
Губгъэн емынэгуерэр гъусэнчъ.
Гъусэ дэй нахьи, ӏэшэ дэгъу.
Гъусэ дэйрэ ӏэшэ дэйрэ зэфэдэ.
Чатэм цэ ӏумылъмэ зы бэщ.
ӏэшэ дэгъур гъусэшӏу.

***

Шlу шlи псым хадз.
Шlу зышlэрэм шlу фыщылъ.
Ем lумыкlагъэм шlур ышlэрэп.
Дахэ запlорэм къыуеlожьы.
lофышlу зафэрэ гъогу лъэпэ занкlэрэ
уафытемыкl.

***

Гушпыси псалъэ, зыплъахьи тlыс.
Мэзырэ мэзахэрэ уишъэф ащымыlу.
Упэ кlэфэн кlэлъ фэдэу плъэ, плъакъо панэ
хэлъ фэдэу зекlо.
Узыlукlэрэм уихъэбар емыlу.
Нэбгырищы зэдашlэрэр шъэфыжьэп.
Уиджэгъогъу уишъэф емыlу.
Бэрэ удаlомэ, макlэу пlон.
Зыжэ псынкlэм пэкlэ ныкъо къехьыжьы.

***

Шlэныгъэр тэдэ щыlэми лъыкlу.
Тхылъыр шlэныгъэм иlункlыбз.
Уемыджагъэмэ умыгъас, умыгъэсагъэмэ убзаку.
Уеджэным кlасэ иlэп.
Шъуиунэ зыщыгъаси хасэм, кlо.
Зы акъыл нахьи, акъылитlу.
Шъхьэм акъыл имылъымэ лъэр мэулэу.
Ыужырэ акъыл нахьи, ышэрэ акъыл.
Къэлэмышэкlэ птхырэр, ощым риупкlыжьырэп.

***

Чатэм пиупкlырэр мэкlыжьы, жэм пиупкlырэр
кlыжьырэп.
Гущыlэр бгъэупумэ цум фэд.
Псэлъэ дахэм, блэр гъуанэм къырещы.
Гущыlэм ибэ нахьи, lофым иб.
Сэмэркъэур шъыпкъэм илlыкlу.
Бзэгум зэрегъэукlых.
Сэмэркъэу дахэр жэм дафэрэп.

***

Умышlэрэм укlэупчlэныр губгъэнэп.
Узэупчlын умыгъотымэ уипаlо еупчlыжь.
Ежь ымышlэми зышlэрэм едэlурэр делэп.

***

Іазэм мэзахэ иІэп.
Зибэ пшІэрэм урыІаз.
Іазэм зэужэри иблагъ.
Пхъэшіэ Іазэм мэзыр иблагъ.
Псэуалъэр зием зэриІоу пшІымэ уІаз.
Пхъэр зыупсырэм пахьи къеплъыірэр нахь Іаз.

***

Пыим ушъхьасымэ уІагъэ ухъун.
Пыижъ, блэгъэжъ хъужьырэп.
Пщырэ хьэрэ зэфэдэ.
Узиджагъом—ушІоІай.
Узиджагъом пшъхьэ матэ фэдэу елъэгъу.
Узытъэщхырэм уриджагъу, узыгъэгъырэм урикІас.

***

Е пшІэу шІу ущымыгугъ.
Машэр зытІырэр машэм ефэжьы.
ЗэныбджэгъуитІу зэфэзыубзэгугъэм имашэ
плъыгъэу Іокіэжьы.
Ылъэкіымэ цуитІу ахъун уц къыгъэкІынэп
зыфаІорэм фэд.
Е узышІыщтым уиджэнакІэ пхъэ регъанэ.
ШІу зыгу имылъым шІу къехъулІэрэп.
Шхъор зышІэрэм щанэр ий.
Зыпэ мышІум, ыуж шІоп.
ШІу зымышІэрэм шІу къыуІощтэп.
Тхыдэ бзаджэр губзэджэшІ.

***

Пагэр мэгырзы.
Узэпэгэкіырэр къыопэгэкіыжьы, уздэхьащхырэр
къыбдэхьащхыжьы.
Уапэ джэдырэм удэмыхьащх.
Уташъорэр шъом екІы.

***

ПцІыусым шъыпкъэ закъоу ыІорэр мэкІоды.
ПцІым ылъакъо кІэкІы.
ПцІыусыр—тхьамыкІ.
Шы кІорыпцІырэ лІы пцІыусрэ зэфэдэ.
ПцІыр зэогъэпцІы пшІошІыми зэхэкІыжьы.
Шъыпкъэр зэпэчыжьэ пшІошІыми зэкІолІэжьы.
Игущыіэ тхьаркъожъ тхьапэ пхыриутырэп.

***

Делэм шъхьэщытхъужь икIас.
Егъэлыер делагъ.
Делэм лажьэ къехьы.
Делэм уIукIэмэ уипаIо ети блэкI.
ЗылIым щэ уигъапцIэмэ удел, а зы машэм щэ
уифэмэ унэшъу.
Уиделэ бгъакIомэ уиIоф мэкIоды.
Делэм уемыупчIэу ихъэбар къыуеIо.
ЗыIон зымышIэрэм зи ымыIомэ делэп.

***

ХьакIэр чэщищэ щысмэ, быным щыщ мэхъужьы.
ХьакIэр къэкIоныр ежь иIоф, кIожьыныр бысымым
иIоф.
Зы хьакIэм хьакIэ тепсыхэжьырэп.
Бысымыр гъуаз, хьакIэр гъозадж.
УзщашIэжьырэм хьакIапIэкIэ умыкIу.
ХьакIэ къэкIон Iори гъэтIылъ, бэрэ щылъыгъ
пIоу умышхыжь.
ШхэкIыгъэрэ нэкIыгъэрэ зэрэшIэрэп.
Шхыныш Iур цIыф гъэчэф.
Шхын макIэр шхыгъуае.
Гъомылапэм еIаз, гъомылакIэм езау.
Зэдашхэ IэшIу.
Хьалыжъор ашхыщтызэ ынэз апкIы.

***

Зижъ зымылъытэрэм лъытэныгъэ хэлъэп.
Уижъы ыIорэ шIэ, уикIэ ышIэрэ шхы.
Жъым щытхъури, кIэр къаштэ.
Жъы хъурэ тхыдэ баIо, уемыдэIумэ зегъэгуеэ.
КIалэр чъэмэ лIыжъым ылъэнтх мэузы.
Жъы зимыIэм, кIэ иIэп.

***

КIалэр унэшъо их.
КIалэр пIофытэмэ уеIофтэжьы.
Уин ыIон, уищIыкIу ыIотэжьын.
КIэлэцIыкIур бгъэуджыми, янэ къеджэмэ
кIожьын.
КIэлэ мыгъ быдз Iуалъхьэрэп.
КIалэм кIалэ иIоф.

Уик^Iалэ зэребгъас, уил^I зэресагъ.
Ятэ ишэн зэ непэ к^Iалэм къыхафэ.
Сабый зэрымысым, насып илъэп.

|***|

Янэ ихабзэ ыпхъу ибзышхъ.
Пшъашъэр дэгъумэ гъунэгъур ишъузыш^Iэгъу.
Щымынэжьыщт шъузым ц^Iэ фэмыш^I.
Бзылъфыгъэм шы ихьылъэ лъэханэ.
Шъузыш^Iур ^Iэпэч^Iэгъанэ щык^Iэрэп.
Пшъэшъэ зищыпадэрэ, ныо мыдэжьышъурэ
зэфэдэ.
Фэмыфы к^Iасэр—джэгъуап^I.
Зытыщ благъэм гъогу чыжьэ рек^Iо.
Бысымгощак^Iэм хьак^Iэ ик^Iас.
Шъхьахынэм «хьэр исфын, пчъэр фэсш^Iын, п^Iэр
сш^Iыжьын» ы^Iозэ нэф шъыгъэ.
Уятэ к^Iыгъур уян.
Пхъур тыщасэ къызык^Iок^Iэ, мыжъохъураем
зегъэбылъыжьы.
Шъузыш^Iу быдзыщэ налъэ щык^Iэрэп.

|***|

Къош джэгъогъу нахьи, ныбджэгъу к^Iас.
Шыпхъунчъэ нахьи шыпхъу нэшъу.
Къыомыхъожьын-къыомышэжьыныр уянэрэ унит^Iурэ.
Уянэрэ уятэрэ уямыщэчыжь.
Къо бзаджэм яжьэм ухегъэсы, пхъу бзаджэм хасэ
урехьэ.
Къо бзаджэм хъон къыуегъахьы.
Лъфэпхъумрэ пхъуатэмрэ зэфэдэ.

|***|

Лъэсым шыур имыскъар.
Зы шыум шыуит^Iур идз.
Шым ефэхырэм ныбэпхым тырелъхьэ.
Шыхъожьылэ уанэр дэпкъ делъхьажьы.
^Iапэм щэ къек^Iок^Iырэ шъодэным шыур
къещэжьы.
Шым щыщынэрэ уанэм ео.

|***|

Чэщым маш^Iор благъэ ц^Iоу уемык^Iу, хьэ хьакъу
макъэр чыжьэ п^Iоу къэмыгъаз.

Машӏом урымыджэгу, пӏэкӏэкӏымэ фэубытыжьыщтэп
Машӏом игъом апч ткъутакъомэ аӏорэп.
Машӏом упаӏэмэ пӏэ къесты.
Чэщым жъыурэ пстэури машӏоп.
Бжыхьэ машӏор ӏэшӏу.

***

Шы пщэфымэ кӏо дэщэф.
Уишы утесмэ ушъхьамыс, уепсыхымэ гъатхъэ.
Шым римыдзыхыгъахэр шэсыгъахэп.
Зы шым пае, шишъэ псы ешъо.

***

Сихьэ цакъэрэп, сишы орэп умыӏо.
Шы фэмышӏум уанэр екъутэ.
Шыр пкӏантӏэмэ уанэр екӏужьырэп.
Шы екӏагъэм хьэр енэцӏы.
Упэрэхъуджэмэ шыр едзыхышӏэ закӏ.
Цу гъашхэми пхъэкуахь къещэ.
Цу гъашхэри зэбзэижьы.
Унэ цум уеомэ, мэзы цум ыбжъэ мэсысы.
Цу зимыӏэм чэм кӏешӏэ.
Цубэмэ ахэтыр цу мэхъу.
Цу хъущтыр шкӏэзэ къэошӏэ.
Гъэ ицу нахьи, гъэ ишкӏ.
Чэмыр щашӏоми къырикӏутыжьымэ пчӏэнчъ.
Зэгъунэгъуитӏу ячэмщыкӏэ зэфэдэп.
Хьэ фэмышх къо ригъэшхырэп.
Хьэ лъырэ къо лъырэ зэтенэрэп.
Къоныжъэу мэзым нэсыжьыгъэри аукӏы.
Къуао зыдэщымыӏэм, къор ӏуашъхьэм щыдэкӏуае.
Къом цэ ӏумытымэ зы лэу.
Хьэм ыкӏэ утеуцомэ къыоцакъэ.
Сихьэ хьашхъурэӏу пӏоу епфыжьэмэ чылэми
аукӏын.
Хьам къушъхьэкӏэ уеомэ, ыл узырэп.
Хымахьэр къакӏуи, унахьэр рифыгъ.
Хьэм цуакъэ фашӏымэ зыщешхыкӏыжьы.
Хьатхымрэ хьашъэмрэ зи азыфагоп.
Чэтыур лым нэмысымэ, шъумэ щэу еӏо.
Чэтыу зэримысым цыгъо щэджэгу.
Чэт гъуалъхьэми кӏэнкӏэ хэшъукӏы.
Чэтыр зэраукӏыщтыр лъабжъэкӏэ
къычӏеупхъукӏы.

Чэтым кIэнкIэ ыкIуачI.
Чэтым ишкъун ишкIыхьэлъэгу.
Кукуум ыцIэ зэреIожьы.
Кукуур кIожьымэ дэгум зэхехы.
Псычэтыр псым ытхьалэрэп, мэлэхъуахьэр
тыгъужъы ышхырэп.
Бгъэр бэрэ омэ ытамэ зэпэуты.
Къанджым нэ зыратым, напцэ ыIуагъ.
Бзыум ыл фэдэр илэпс.
Къэрэу мыжъокIэ Iус.
Пчэн шъынэ къылъфырэп.
Тыгъужъым ышхырэр ышъокIэ епщыныжьы.
Тыгъужъым лы ыгъотымэ псы ыгъотыжьырэп.
Тыгъужъыр зыдэмыхьагъэ къуладжэм лы диз.
Чылэм ешэрэ тыгъужъым нахьи, чылэр нахь
Iумаф.
Тыгъужъыми пкъы мышх ешIы.
Тыгъужъыр мэлахъо зышIыгъэм фэд.
Блэр заорэр кIапсэм щэщынэ.
Блэм «занкIэу сэкIо сIоми, скIэ IонтIагъэу
сэлъэгъу» еIо.
Мафэ къэси шыблэ орэп.
Ощх зыщещхырэм шыблэ щэгъуагъо.
Узыр ощынэкIэ къакIо, мэстанэкIэ мэкIожьы.
Пкъым шымытыл узырэп.
Хьадэгъур мыхъумэ Iэзэгъу зимыIэ щыIэп.
ЛIэныгъэр Iахь мыгощ.
Чъыягъэрэ лIагъэрэ зэфэдэ.
Хым хэкIуадэрэр къэхэлъэнчъ.
Апэу лIэрэр апэу рахы.
УзыгъэлIэрэ пстэури емын.
ЦIыфхэр зэужэ жьы зэдэрэпщи, жьыкъумэ хъуи.
Бэ зыгъэшIагъэ нахьи, бэ зылъэгъугъ.
Гур мышлъэмэ, нэр плъэрэп.
Зы нэм ымылъэгъурэр зы нэм елъэгъу.
Гъогу блэгъэ гъогу чыжьэ нахьи, гъогу чыжьэ
гъогу благъ.
ГъогурыкIо—гъогу тенэрэп.
Зигъор дахэ.
Зы цIыфым зы цIыфыр ищхэпс.
ГъучI къалэ зиIэри, гъучI мастэ щэкIэ.
ПшIошIырэм нахьи, пшIапэрэр нахьышIу.
Хъэбар кIэупчIэрэм хъэбар ешIэ.

ПІэлъэмышІэр чыжьэ нахь, пІэлъэ шІыгъэр
къэсыщт.
УиІоф зыхэмылъым уибэлагъэ хэмыІу.
Узыхэмыфэщтым зыхэмыфахь.
Мыжъоу уапэкІэ бдзырэм уІокІэжьы.
Хым иныджрэ къушъхьэм ипкІашъэрэ зэІокІэ.
Псым хэлъ мыжъуитІур зэутэкІы.
ЦІыф зэІумыкІэ щыІэп.
МыщаІэ щыІэп, мылъэгъу нахь.
Куцэр теуцогъу теуцогъу.
Ер къызэрыкІырэр кІэнкІэзан.
Псыпэр зэрыкІорэм псыужэр рэкІо.
Узэралъэгъоу уашІошІы, узэрашІошІэу уалъытэ.
Зышъхьэ зымылъытэжьырэм лъытэныгъэ хэлъэп.
Гугъэр ины, дунаер лъапІэ.
Нэм кІэтыр нэм фэд.
ИкІыгъом унэмысэу зымытІэкІ.
Зигугъу ашІырэр пчъэІушъхьэ тес.
Сигугъу тэдэ щашІырэ умыІо.
Щытхъу кІаерэ убыкІаерэ зэфэдэ.
Іоф зыдиумыІагъэрэ гъогу узыдырымыкІуагъэрэ
уащымытхъу.
ЦІыф зыдэщыІэм Іоф щэхъу, мыхъун зышІэрэм
ышъхьэ къеожьы.
Узщефэхыщтыр пшІэмэ, упкІэ бгъэтІылъын.
Шъомыгъу мыуцІынрэ, шъоцІынэ зэІэмыкІырэ
щыІэп.
Из ишъукІэ зымышІэрэм, ибгъу решъу.
Уигъомэ гъусэ бгъотыщт.
Гурэ Іэбжъанэрэ жъырэп.
ЗекІокІаем лъащэ уешІы.
ПлъэкІаем нэшъу уехъулІэ.
ДэІокІаем дэгу уешІы.
Кощырэм щиз хэкІы.
ИкъэкІуакІэм фэдэр икІожьыкІ.
Жьым къыхьырэр псым ехьыжьы.
Зибылым кІодырэм псэкІодишъэ егъахъэ.
Зикъо кІодырэм, къо дыргъ макъэ ытхьакІумэ ит.
Зицуакъэ зэжъум епІорэр ытхьакІум ихьэрэп.
Шхъум ухахьэмэ шхъу къыопкІы.
Бзаджэр уиуцогъумэ фэдэ охъу.
Чэм лъакъо шкІэ ыукІырэп.
Уитехъоны еплъи, плъакъо ушху.

Цы Іуданэми цу егъэлъэпао.
Къамзэгу такъэми ку егъэукІорэи.
Жьы къемышцэу къурэ сысырэп.
Ощым зеІэтыфэ, пхъэм зегъэпсэфы.
Ощышъхьэр зыдакІорэм, ощыкІэр лъэкІо.
Псым ыхьырэр къурэм лъэтхъо.
Щэм ыстырэр щхыум епщэ.
Іэнтэгъур благъэ уецэкъэжьышъурэп нахь.
ЗыІэ лъэшым ыгу мэушынэ.
Къо укІыгъэм уисэшхо хэмысэжь.
Жьыр къыздэкІырэм зегъазэ.
КІэнкІэм цы хехы.
Гугъум нэм кІэлъыр къыкІефы.
ЗыІум зыІу къегъанэ.
Гурэ-гурэ лъагъо зэфыряІ.
Ажэ зэІумыкІэу, ягухэлъ зэрэщІэрэп.
ЗэрэмышІитІу тыгъужъы.
Гугъу-мыгъу нахьи, лъэпщІэ гъушъ.
Афытемыхь, афытемыщыжь.
КІэнкІэкІэ къушъхьэм еуагъэм фэд.
Уиблагъэ уегуаомэ пшІокІоды.
Шъхьэ псау паІо щыкІэрэп.
ПІэ оутхьшкІыкІэ Іэбжъанэр пызырэп.
Зику исым иорэд къеІо.
АнахьыкІэр анахь кІас.
Псыр псэм ызыныкъу.
ИпкІутырэр изы хъужьырэп.
УзмыІатыщт къутамэм утемыуцу.
Шъуибынмэ уагъэкъакъэмэ, чылэмэ къакъэ къыуатын.
Унэм исыр ухасэзэ, хасэм кІуагъэр къэкІожьыгъ.
Ахэмыхьэрэр Іахьынчъ.
Нэпкъым тетыр къошъоифыкІэ Іаз.
Псынэпкъ Іус къошъофы Іаз.
Псыхъо Іус есыкІэ Іаз.
Ошъопщэ нэгъыфыр оял.
Пчыхьэшъхьэ шэплъыр мэфиблы ошІу, пчэдыжьы
шэплъыр мэфибл уай.
КІыр кІыизэ екІы, гъэр гъызэ къакІо.
ЗекІокІаем лажьэ къыхэкІы.
Укъэзыгъэущырэм уигъэчъыежьырэп.
Фэмыхъумэ фарэр кум еІэ.
Дзыуашъхьэр умытІатэу илъыр пшІэщтэп.
Тхъу зэрымылъ къошыным пшъхьэ имыфахь.

Кур зыщыубатэрэм щашIыжьы.
Ушыумэ лъэс хадз, улъэсымэ лъапцIэ хадз.
Зышъхьэ щымыIэм ищыд хьэмэ ашхы.
Шэфыр фабэзэ афызы, цIыфыр цIыкIузэ агъасэ.
Чыр цIынэзэ умыуфэмэ, ины хъумэ пфэуфэжьыщтэп.
ГъучIыр кIэкIэу пыупкI, пхъэр кIахьэу пыупкI.
ГъучIыр плъыгъэзэ еу.
Ощышъхьэм ощыкIэр лъызыдзыжьыгъэм фэд.
ИIэ пстэур сиIэн нахьи, зыщыгугъырэр сиIэгъагъот.
Хьисап умышIэу, къэсап пфэшIыщтэп.
Нэрмылъэгъу сатыу умышIы.
Шъоур IэшIуми зыгу ымыхьырэм ышхырэп.
Ахъщэр уянэ къыуитыми лъытэ.
Мылажьэрэм илулашъхьэ нэкIы, лэжьагъэм матэр илулашъхь.
Фэмыхъумэ Iаджи пшIэщт.
ЖитIур зэтIуанэ.
ЯмыIурэ аIотэжьырэп.
Шъхьаджы иныбджэгъу игъунджэ мажь.
Уиблагъэ къыуитырэм ыцэ удэмыплъэжь.
Iупэм напэр ихащ.
Шъхьэм жэр илIыкIу.
ЗыштхьакIымэ нэф мэшъы, уушъымэ гъогум хэкIы.
Мышъэм пкIашъэ зытефэм гъумыгъугъэ, гъуир зытефэм зи ыIожьыгъэп.
Мышъэм тыгъужъыр шIопырац.
КъэмыкIыгъэ шъхьандэм къэмыхъугъэ тхьакIумкIахь хэс.
Такъэр зэбдзэкIымэ мэгъушъы.
Бланэм илъэгъуи, иубыти зы хъурэп.
Бланэр зыщалъфырэм екIужьы.
Бланэр чъэр шъхьакIэ, зэраукIырэр щыс.
Мэлахъом «ау» зиIорэм, жъагъэ къыуитыщтэп.
Мэлахъор бэ зыхъурэм, мэлыр псэхалIэ мэхъу.
Узэшъощты псым хьэ хэмыукIахь.
ПэкIэ гъэлыгъом сэмэркъэу хэлъыжьэп.
Узыфаем узыфэмые къыхэкIы.
ЕсыкIэ зымышIэрэм псым улъыхахьэмэ урегъахьы.
Узыфэмыдэм уиорэд еусы.
Ежь шIуимыбзырэр псэхалI.
Илъэсрэ щысыгъэу пIэстэ лъэпсым емыжэжьыгъэм фэд.
ШъхьагърытитIу зэрэуджэгъу.
БгъитIур зызэзаом щашIэм бзый къыфхэзыгъ.
Узщыгугъырэр уидэогъу.

УзгъэІыстырэм уиубыжьырэп.
Уилэгъу зыхэмытым ухэзэщахьы.
Амыгъот атыжьырэп.
Уигъунэгъу шІумэ, ифэмэбжьымэ къыптырехьэ.
Шъоным гум илъыр къырефы.
ЦІыфым икІуапІэ икІодыжьыпІ.
ДэІохъурэм итефэгъу къегъоты.
Цыгъом цы къызытекІэм гъуанэм ихьажьыгъ.
Узэмышхъорэм шхъо къолъ.
Пчэн къуир бжъахьэ зэкІом, ытхьакІум къыгуагъугъ.
Аргъоим ыкопкъ зыхахым, зыхэпхырэми еплъ, хэпхырэми
еплъ ыІуагъ.
Цыгъор гъуанэм дэмыкІышъузэ, къэбыр икІэрышІэн.
ЦІыкІу щыІэп лъапІэмэ.
ІэшІэгъэ дахэр былым.
Угу ыхьырэр ІэшІу, шІу плъэгъурэр дахэ.
Пщэрым иод, одым идагъ.
ЗэфэгъашІом зэшІокІод къыхэкІы.
Сымаджэу гырзырэр гухэкІ.
ЦІыфы бзэмыІур гукъау.
Уизыутырэр Іофа, къыптелъадэрэр мыхъумэ.
Лагъмэ зычІэплъхьагъэм ущымыгугъыжь.
Зышъхьэ зышІомыІаем ылъакъуи шІоІаеп.
Хэты ышъхьэ нахь дах заІом, хьадэпчэмыІум ышъхьэ
къыритъэщыгъ.
Зышъхьэ зышІомышІурэ зылІакъо зышІомыцІыкІурэ щыІэн.
ПсычъыІэм ычІэгъы псыфабэ къычІэкІыжьырэп.
ШъхьалыкІыпкъыр зыхьырэри шъхьал мыжъор зыхьырэри
мэгъумыгъу.
ШъолъэкІэкІ кІыбыбгъом кІуачІэ хэлъ.
Брулэм шиблы якІэн хэлъ.
ІумыкІэгъэ лІышІу хъурэп.
Синысэгъу есэІо, ситІуанэ гурэІо.
КъыозыІокІырэм къыуеІо, къыозыІуапэрэр къыптегъэ.
Зиунэ уихьэрэр къыпфэчэфмэ къыпфишІагъэм фэд.
АупкІагъ аІомэ аупхъуагъ ыІозэ, псым
зезыгъэтхьэлагъэм фэд.
ЖъонакІомэ ябэлагъэ зэхэлъы, агуи зэфэшІоу зэдажъох
МыпцІымэ къэпшІэжьыщт.
Шъхьэр къызихьэрэм пкъэр фэІэт.
Уиунэ къихьэмэ пэкІэ тІум, иунэ уихьэмэ пэкІэлал.
Ащ ыцІэ пІомэ псы ешъожьыщтэп.
Дэрэ Іудан, бзэрэ бзыхьаф

Уджэмэ нэпкъыр къышпэджэжьы.
Шъхьадж ипа^1о зэрэш^1оигъоу егъэт^1ысы.
Пхъэ^1ашэм цур к^1эмытмэ пхъэшъалъ.
Щэбарэм ишъабэр зыбзэпс.
Чъыемрэ гугъэмрэ атэк^1энижъ.
Чъыгыжъыр щытэу чъыгык^1эр ебэджы.
Чъыгым пк^1ашъэ пымытымэ зы къурэ.
Чъыгэежъ ч^1эгъыр чэгап^1.
Хьачый Іубэ-Іущэ — пщэжъые фэщ.
Хьафыр зиер куожьынчъ.
Осэпсым къуашъор щефы.
Жьым тесэу, псым елъэ.
Хафэрэм фабэ и^1эжьэп.
Губгъэныхьэ бзэджэлъакъу.
Къуим ык^1ы^1у корэшъу.
Игущы^1э шъоупсы, ишъуатэ псы зак^1.
Мастэ мак^1э, мак^1э гуапэ.
Апэрэ пэ^1ожь, аш^1эрэ пэш^1эжь.
Зэфэмыш^1у-зэш^1о^1угъ.
Гъэрэ шк^1ак^1э, к^1ырэ танэ.
Благъэм ык^1ыб дахэ.
Яжьэм ш^1омык^1ыр итесын.
Хьашъом шъоу изы хъумэ зэготхъы.
Мац^1эм захаом, пк^1ау закъор ыук^1ыгъ.
Цацэри мылыц^1эу, лыри мыц^1ынэу хэк^1ыжьыгъ.
Фабэ хъумэ мэдыды, чъы^1э хъумэ мэдыи.
Март ят^1эм сыфэмыгъал^1, бжыхьэ мылышъум семытъэл^1эк^1.
Зэримытым Іэтишъэ регъэуцо.
К^1ак^1ор уаемэ чэл, ощ^1умэ жьау.
Зытхьак^1умэ лъашшъэ нэс к^1этхъагъэми, ащ блэмык^1ымэ
^1офэщ е^1ф.
Мафэр мэугъуае.
К^1эныр к^1эны мэхъужьы.
И^1эр Іанэм телъ. (хьалэл).
Изалэ алырэгъу. (лъаш^1э).
Имэфит^1у зэшэп.
Шъхьац^1ык^1у мэкъэшху.
К^1эк^1о ныкъобзыр щыгъынэп.
Щыгъуцэу уткІунэп, псэу урашъунэп.
Е уифэн, е уелъэн.
Джаем ык^1эк^1э ек^1уашъэхэзэ, аубыты.
Бэрэ щэм уеплъымэ лъы теолъагъо.
Мыжъоупц^1эм мыжъуахъор ишэс.

Орэд къа^Iомэ, емыжъыурэр фэмыф.
Мафэм хахъорэр апэрэм бзыу щэлъэгъу, ыужырэм атэкъэ лъэубэкъуищ.

Имыжъо къуае хъужьыгъэ.
Щыбзэк^Iэ псыхьэ к^Iуагъэм фэд.
Ичый псэу рык^Iорэр олъэгъу.
Икъэшъуак^Iэ сиуджык^Iэ.
Игущы^Iэ цуод сае хещы.
Купмэ шъэф зэфыря^Iэжьэп.
Къуаер ригъэлъэгъуи мыжъор ригъэдырыгъ.
Джэгур уджык^Iэ аублэ.

КОЛХОЗЫМ ЕХЬЫЛІЭГЪЭ ГУЩЫІЭХЭР.

Колхозыр — щы^Iэк^Iэш^Iум ылъапс.
Трудоденыр уихъоимэ — хъуаоу ущы^Iэн.
Колхоз лэжьыгъэр бгъэбагъомэ — удэбэгъон.
Колхозым щылажьэрэм — ^Iахь хегъуатэ.
Зэдэлажьэ — лэжьыгъэ гъэбагъу.
Колхозыр бгъэпытэмэ — уиунэгъуач^Iэ пытэн.
Колхозым бэ щызыш^Iэрэ ^Iахьыш^Iу.
Стахановцэр — ^Iофш^Iак^Iэм ик^Iэщак^Iу.
Бзылъфыгъэр — колхозым щык^Iоч^Iэшху.
Трудоденыр къезгъэбэк^Iырэ — колхозым хэбаик^Iы.
Трудоденыр — упагъом ыч^I.
Колхозыр фэш^Iыгъэмэ — уиунагъуи фэш^Iыгъэу хъун

ОТЕЧЕСТВЕННЭ ЗАОМ КЪЫХЭК^IЫГЪЭ ГУЩЫІЭХЭР.

Немцыр хьэшъэф рытхъу.
Немцым къэрар и^Iэп, къэрар зимы^Iэм шъыпкъэ и^Iэп.
Тыгъужъ нэк^Iыгъэрэ фашист солдатрэ зэфэдэ.
Немцэхэр Мэздэгу зыкъуахьэхэм, ашъхьэ къыкъуанагъ.
Немцэхэр машэу ат^Iыгъэм ифэжьыгъэх.
Сталинград ^Iушъо немцэхэмэ ашъо щатырахыгъ.
Немцэхэм Сталинград аштэнэу за^Iом, ежьхэр къалэмыштагъ.
Немцэхэр Москва ^Iушъо ^Iухьагъэх, ау къы^Iук^Iыжьышъугъэхэп.
Росспем зэп немцэхэр зэриушъагъэр, зэп идзэхэм Берлин зэраштагъэр.
Немцэхэр ч^Iыгу техэу къызтэк^Iухэм, хахыгъэр къэхалъ.

ХЫРЫХЫХЬЭХЭР.

(Къоджахь-къоджэшх).

Тиунашъхьэ апсыжъ ныкъо телъ. (Мазэ).
Ошъогум дышъэ хъукIанэ къещы. (Жъуагъохэр).
ТикIашъо дышъэ бэщ телъ. (Тыгъэнэбзый).
ЛIым иджэдыгу цIэкIэзэрыхъ. (Жъогъо бын).
ПхъэткIуткIу, пхъэ псыпсы, пхъэпсыдачъэ, псыдэчъэхы. (Ошхы).
АпIрапIын, чэубжъэ пын. (Осы).
Пчэпышъхьэ пэф, хэгъэгу фаб. (Осы).
Псым алырэгъу теубгъуагъ. (Мылы).
Уеплъымэ гъундж, уеджэмэ дэгу. (Мылы).
Iэ зимыIэ пчъэIух. (Жьыбгъэ).
МычIым щыкъэрэкъэц, мы уашъом щыкъэцыпан, пэнэшъхьибл
егъэгъу, гъуанэм ехьажьы. (Тыгъэжьы).
Къоджахь-къоджэшх амышхын тыгъужъ. (МашIо).
ЫкIэ пхъапэ, ыпэ дышъ. (ПхъэцIакIэ).
Iэпэ пыжъы, гу ежъыхы, гузэгъабгъэ, губгъэныхь. (Тутын).
КIыщ цIыкIу сэпалъ. (Лул).
Хьаку цIыкIу мэшIуалъ. (Лул).
Шъхьатэбгъожъ, пхъэжъые шыш. (Хьаку).
Абдзэхэ пшъашъэр дэбжъыкъукIахь. (ПкIэгъуас).
Чыпэ-чыш, чыпэ щэкI, къоджэ щэкI къысэти осIон. (Онджэкъ).
Хьэ къэритIу зэрэшхы. (Лъэхъучырэ щыуанырэ).
Чэткъэрэ кIэкIахь, машIом пахьэ къыпэкIыжьы. (Жъапхъэ).
Хьаджыгъэ нэкIу, дэпкъ екIужь. (Щыбз).
Зыщу ыуасэп, бын уасэ еIэты. (МэкIай, пкъэужъый).
Хьафыжьышхо псы ешъо, шъофым зыреубгъо. (ГыкIыгъэ).
Хьашхъожъые кIэлъэшъу. (Мэстэ-Iудан).
Хьаку цIыкIу лы из. (ХьакIустэл).
Ошхъуашхъу, ошхъублы, пщыпхъу рамыт, нысэтын амыхь.
(Щыгъыжъый).
УеплъынкIэ нэджы, уеджэмэ дэгу. (Гъундж).
Уеплъымэ къыоплъыжьы. (Гъундж).
Тигъунэгъу якIэтыку сыкъуаплъэ, нысэкIэ дахэ къосэлъагъо.
(ПхъэнкIыпхъ).
Рамыпэс раусэй. (ПхъэнкIыпхъ).
Тицугъожъ мэбыу. (Самовар).
Хым машIо къыхэпсы. (Самовар).
ЗеIгъэкIэракIэ, хьакIэмэ апэгъокIы. (Самовар).
Чэмкъэрэ Iупыт, ептырэр къыуетыжьы. (Пхъуант).
Арапыжъые къэблэчъэжъые Iус. (ГункIыбзэ къэб).

Хырхыхьэ пэтIабгъу, хьатгъонэ нэкъипш. (ЕтIэбай).
Iупэф ефэкI. (Шъхьалы).
Дул-дул лъэкъуищ, тхьаикъущэ Iыстыш I. (Ужъгъэ).
Шышъхьат Iумэ-шыуишъэ ахао. (Гурхъу).
Къопипл I, пл Iэмый, зы Iу-зыпчъэ, зыпчъэ закъу. (Хьамбар).
Iэхъомбипш I, нэ пш Iык Iуз. (П Iомблэхъагъ).
Дыргу-дыргу, дыргумы Iу, пчымэ Iуишъ. (Лъэмыдж).
Дунаер къек Iуахьы, тиунэ къехьажьы. (Гъогу).
Iонт Iэщант I хьашъок Iахь зытелъ. (Гъогу).
Ук Iомэ къыбдак Iо, ут Iысымэ мэт Iысы, утэджымэ мэтэджы,
уеджэмэ дэгу. (Ныбжьыкъу).
Гъогум ыбгъу, цум ыбгъуит Iу. (Тэмэпкъ).
Ч Iы ч Iэгъым анэк Iэ фыжь щэк Iэц Iы. (Бжьыныф).
Ч Iы ч Iэгъым лэгъупжъые къыщэжъо. (Ч Iыхъумбый).
Тэкъэжъ зэпырызгъази, абырауз къыч Iэк Iы. (Хьамыплъыжь).
Ежь фэдиз пщаш Iо зы Iэт. (Къамзэгу).
Мэк Iэ Iазэ шъхьам, хьэп, тамэ гот шъхьам, бгъэп. (Бжьэ).
Ыгу псынк Iэ, зы Iук Iэрэм рефыжьэ. (Тхьак Iумк Iахь).
Хьарэкъурэ маш Iу, Iушъорэк Iэ гъэсыс, майсэр зык Iыпкъ,
ежьэмэ жьыракъ. (Тыгъужъы).
Ышъхьэ мат, ыпчэ дахэ. (Аслъан).
Ышэ к Iахьы, ышкъ ины, ышъхьэ Iае. (Фил).
Ылъакъо к Iэк Iы, ык Iыб шъуабгъо. (Къо).
Гъогунащэ чэтэихыгъэ телъ. (Блэ).
Iаеу бзыгъэ, пытэу дыгъэ. (Пыжъы).
Нэц Iык Iу пэц Iык Iу, джэдыгу ц Iык Iу зыщыгъ. (Цыгъо).
Нысэк Iабэмэ бын ахихи хэхьажьы. (Бгъашхъо).
Бэрэ бэрэ мэтакъ, бэрэ такъэ имылъ, бэрэ ч Iап Iэ щымылъ.
(Пцэжъый).
Теурык Iу, елъэк Iон. (Псычэт).
Гъогубгъу лъынэ Iэбгъу телъ. (Ныбгъу).
Къау-къау лъэрычъ, чылэр къэзычъахь. (Тхьачэт).
Ышъхьэ гъуаплъэ ылъэ бэщ. (Тхьачэт).
Адэ-мыдабз, къырымыбзэгу. (Пц Iашхъу).
Ышъо ш Iуц Iэ, ыц Iэ Iае, ищэ Iэш Iу. (Псыцу).
Уп Iап I, ушъуашъу, гъогурык Iо дырек Iок I. (Псыцу).
Зэшышхъуипл I зы машэ зэдегъэ. (Чэм быдзипл Iэр).
Илъымэ псынк Iэ, нэк Iыми онтэгъу. (Ныбэ).
Апсы рамык Iэу к Iашъом дахьые. (Быдзыш).
Л Iыжъ ц Iык Iу щыгъу бэшх. (К Iэнк Iэ).
Нэтжъые щыгъу бэшх. (К Iэнк Iэ).
Чэушъхьэ рык Iу, нэк Iу т Iэт Iэжъ. (Къэбы).
К Iэпсэшхок Iэ къыращы, ощышхок Iэ акъутэ. (Къэбы).

Одэдае къышэзы, одэ мэзы къыхафэ. (МышкIу).
Амыгоу фыгу нэт, амыдэу дарие джан. (ПIырыпI).
Дарие джаныр фыгу нэт. (ПIырыпI).
Гъогунащэ лъыпцIагъэ телъ. (Цумпэ).
Чэу гъуанэм сыдэплъымэ плъыжь бын сахаплъэ. (Щыбжьый).
ХьакIэмэ адашхэ, пхылъэм дэпкIэжьы. (Бзэгу).
Зыдэтыр чэу фыжь, дэтыр орэдыIуал, пытыр мэл къэрабгъ.
(Цэ, бзэгу, гу).

ЗэпыпхъуитIу зэлъпэгъу илъ. (Нащэ).
Тятэ ипIэшъхьагъы тхъужъэ щахьыгъэ чIэлъ. (ТхьакIум).
Тэкъэжъые гъонибл. (Шъхьэ).
Тэкъэжъые ыкIыIу мэзышху. (Шъхьацы).
Мэзышхо ычIэгъ чыжъый, мэзжъые ычIэгъ мэзышху.
(Нащэ, жакIэ).

Чэщи мафи макIо, чIыпIэ имыкIэу дунаер къекIуахьы. (Гу).
Дунаем зилъэгъун щизымыгъэкъу. (Нэ).
Мэл фыжьыбэ псы ешъо. (Цэхэр).
Iунэ-Iунэ зэпыс, мысыр паIо зыщыгъ. (Iэхъуамбэ).
Чэщи мафи макIо, лъэкIапIэ щиз ыкIурэп. (Пчъэ).
Чъыпышъхьапэ къырабзы, орзэнабзэ ешыпы. (Куахъо).
Губгъом щыхьэрзэуарз, мэзым щыхэхьэгъуай. (Щэмэдж).
ПыоцIыкIу хэтэджы. (ШIуанэ).
Чъыгышъхьапэм къырабзэ, кокIым бзабзэу къеуцо. (Пщынэ).
Цокъэжъ лъэпащ, мэзым къыхащ. (Жэ).
ЫчIэгъ хъырахъишъ, ыкIыIу дышъэ псын. (Лэпсы).
ЛъэкIэпIэ кIэх, нэм ипшысэ изых. (Чъые).
ЛIымэ яшъуаш, шымэ яун. (КIакIо).
Шы мыгъакIо, шы гъэтIарэ, шы пхъэнтIэкIу, шы дэкIуае.
(Шхо, къамыш, уан, лъэрыгъ).
Ынэ курбы, псыбэ решъу. (Шы).
Шъхьэ упсыгъакI, хьакIэ пэгъокI. (Къумгъан).
Хъырахъишъ дышъэ псын. (Шако).
Щылъымэ курбыжъ, ежьэмэ блэгъожъ. (Шхонч).
Жэм къыдэкIы, гур рехы. (ПцIы).
Тятэ ышI къимыхь, тянэ ышI имыкI. (ЕтIэбай).
Уан-уан, лъэпэчIас. (Къамэ).
Уеомэ жьыракъ, тхьакIумакъэ зытет, Iэпшъэ гъэсыс, маисэ
блыгу. (Къамэ).
Хы кIыбым къикIи лъэкъокIахь, тиунэ къихьи дышъэ бгъэгу,
ыбгъэгу сеплъи тхьачэтишъ. (ПцIашхъу).
УпIапI, ушъуашъу, гъогу рыкIу елъэкIон. (ХьапIрашъу).

НЫУАШКЭКЪО АХЪМЭТЫ ПЩЫР ЗЭРИПХЫГЪЭР.

Джэджыкъо Пщымафэ Джэджыкъо зэшымэ ащыщэу Джэджэхьаблэ ыгъ. Пщы лъэпкъ. ЗышІомыдэеу изакъоу шэсэу, ащ рышагэуи, къы-Іыщтыгъ. Зы мафэ горэм гъогу техьагъэу рыкІозэ, шыу горэ ышэкІэ кІэу ылъэгъугъ.

«Мы шыоу къакІорэр гъогум рысымыгъакІоу пабжъэм хэзгъэхьан» уи гъогуитІумэ яхази темытэу гъогу тІосэкум рыкІоу фежьагъ. Джэ-ыкъохэр джарэу жъалымэхэу, цІыф гъогу рамыгъэкІожьэу ягугъу гъэшІыгъ.

Шыоу къакІорэми мыдрэм игухэлъ къышІагъэу, гъогум дэмыхэу кІэу къакІозэ шыуитІур зэшІонагъэх. ТІури зэрэшІэрэп.

— ГъогуитІумэ язы рыкІуи, гъогу къысэт, къончагъэ земыхь, ори и мы гъогур тфикъущт, тызэшІомыгъан, — ыІуагъ пщым ышэкІэ кІыгъэ шыум.

— Пабжъэм хахьи блэкІ, гъогур сэ сиунай, сыдэхэу сихабзэп, — уагъ Джэджыкъом.

Пщым шІонэгъу ышІыгъэр Ныуашкэкъо Ахъмэт. Зы лІэбланэу ыдзахэ исымэ ащыщ.

— Сымыгъэохъу, уигъогу кІэлъэныкъо рыкІу, — ыІуи абыдзахэр елъэІугъ.

— Ащ сыкъыблэмыгъэкІэу дэхыри пабжъэм хахь, — ыІуи Джэ-ыкъор къепхъэшэкІыгъ.

— Шъофым уимыфэрэмэ узыфэмые осшІэн, — ыІуи Ныуашкэкъор эгубжи, еІи Джэджыкъор зэкІоцІишхагъ.

— Сымыпх, сыптыни, сыпщэни плъэкІыщтэп, — ыІуагъ Джэ-ыкъом.

— Сыд пае?

— Сыпщышъ ары.

— Ар сшІэгъахэп, упщымэ нахьышІух, нахь лъапІэу усщэн, — уагъ Ныуашкэкъом.

Джэджыкъор онэгум рипхахьи, зытепхахьыгъэшыр Іэдэжьэу Ныуа-кэкъом ыІыгъэу хы Іушъом ыщагъ. Зынэсым, ригъэпсыхи, зэрэпхы-эу ыгъэтІысыгъ, щэфакІомэ яжэу уцугъэ. Ащ дэжьым Ныуашкэкъо-и Джэджыкъори ышІэу зы горэ къыІухьагъ. Егъэзыгъэу хы Іушъом ыхэрэмэ Іэпы Іэгъу афэхъоу а лІым ишэныгъ. ЛІыр къызэрэплъэу, пэ рашІэу пхыгъэу щылъ Джэджыкъор къышІэжьыгъ.

— Сыд узыпэсыр, сыд къыохъулІагъ, Джэджыкъо Пщымаф? — Іуи къеупчІыгъ.

— КІо сэри, зэ Стамбул сикІыни, сыкъэплъэн сыгу хэлъ, — ушхонытъэ пэгагъэр къыхэщэу, къехъулІэгъэ шъыпкъэм ышъхьашыгу ыримыхэу къыІуагъ.

— Джэджыкъохэр шъущыкIыгъи, ащ фэдэ горэ къызэрэшъохъулIэным сенэгуягъ, — ыIуи лIэр зызэплъэкIым, Ныуашкэкъор щытэу ылъэгъугъ. — Ныуашкэкъор сыолъэIущт, — риIуагъ.

— КъаIо.

— Джэджыкъом сыд ышIагъ сIоу сыкъыкIэупчIэжьырэп, ащ ифэшъуашэр ешIагъ, ау тIупщыжь мы бзаджэр, лажьэ зимыIи текIодэн, о гъончэджышхъэ пае укъэнэнэп. Сыолъэ Iу тIупщ мы хьам къылъфыгъэр.

— Былым сыкIэхъопсэу мыр сэ къэсхьыгъэп, къэсхьыни, сщэни сыгу хэлъыгъэп. Ау «сыпщ, сыпщэ хъущтэп» къызысеIом «ащыгъум нахьышIух» сIуи къэсхьыгъэ нахь, — ыIуи ытIупщыжьынэу къезэгъыгъ.

Джэджыкъор зэрэзэкIоцIышхагъэу шым къытыригъэтIысхьажьи, къырищэжьэжьыгъ. Джэджэхьэблэ хэгъуашъхьэм къызыIохьажьым, Джэджыкъор шым зэрэтепхыхьагъэу, ытIупщыжьыгъ.

— Ныуашкэкъор, аущтэу тадэжь сыдэптIупщхьажьын нахьи, сыуукIыгъэмэ нахь сигопагъ, — ыIуагъ Джэджыкъом.

— КIо, джы узышэсырэм нахь занкIэу гъогум урыкIон, — ыIуи Ныуашкэкъор игъогу техьажьыгъ.

«ХЪУТ ЯНЫО, АЙТЭЧЫКЪОМ ГУИУТЫГЪЭ СЭШХОР».

Айтэчыкъо Аслъанбэчышщым гъусэхэр ышIи «кIэлэхьы тыкIощт» ыIуи ежьагъэх. КIэмыгуе икIыхи, бжъэдыгъу ихьагъэх.

ДыокIэй блыгур зыфаIорэ мэз Iушъом, унэгъо заулэ нахь мыхъоу къоджэ цIыкIу горэ Iусыгъ. ЩIыфхэр щтэуIупIэ ихьэхэмэ зызэрагъэбылъыжьыным тегъэпсыхьагъэхэу унэкIыбыхэр мэзым фэгъэзагъэу щысыгъэх.

Айтэчыкъом икуп, ДыокIэй зынэсыхэм мэзым хэуцуагъэх. ЛIыжъ дэдэ горэм пхъэжъые аплI къыхьэу мэзым къыхэкIыжьызэ, шыухэр хэтхэу хилъэгъуагъэх. «Мы лIыжъым тиIотакъомэ» аIуи шыбгъэкIэ лIыжъыр раути, чIышIэ рамыгъэкIэу апIытIыгъ. Чылэ цIыкIум зи цIыф дэсыгъэп. Зэужэ IофышIэ губгъом щыIагъэх.

КIэлэцIыкIу заулэ зэдэджэгухэу къоджэ Iушъом Iутхэти, Айтэчыкъор мэзым хэкIи, шыоу ахэхьагъ. Бырысыр ымышIэу кIалэ горэ къыпхъотэни къыIукIыжьын ыгу хэлъыгъ. Ау еIэбэхыми, кIалэхэмэ зырамыгъэубытэу, фэмыгъэтэрэзэу ахэтызэ, кIэлэцIыкIухэмэ куо-хьау мэкъэшхо къаIэтыгъ. Ныожъы горэ псыхьэ къыдэкIыжьызэ шыум кIалэхэр къызэрэрифэкIырэр къызелъэгъум, псыщэлъитIур къыгъэуцуи, псыхьэкIэрыор ыIыгъэу къэчъагъ.

— «Тхьэ къысэмыуи, пшIэрэр сыдым фэгъэзагъ», — ыIуи, ныор къызэрэсэу, псыхьэкIэрыомкIэ шым тесым къеуагъ. Къеомэ, шыор

шъхьарифымэ, кIэлэцIыкIур ыпхъуатэмэ етIэ къихыпIэ машэм ридзэзэ, ныом зэужэ кIалэхэр машэм ритакъохи, ежь ашъхьащыуцожьыгъ.

Айтэчыкъор Iухьанкъ Iэ зежьэкIэ, ныожъыр псыхьакIэрыомкIэ къеошъ, шыор къыIуефы. Джаущтызэ пщыр ныкъоукIы ыпIыгъ, ныор къепхъэшэкIэу утыныщхо къырихызэ Айтэчыкъор ыгъэпшъыгъ. Ау щытми пщым кIалэр ыхьынэу нэтIасэ ыпIыгъэти, машэм зыIохьэм, ныор къеуи, Айтэчыкъом сэшхоу голъыр къыгуиутыгъ. Ныом сэшхори ыпхъуати машэм ридзагъ.

Ныожъымрэ Айтэчыкъомрэ зэзаохэу мэшэIум Iутхэзэ, губгъом щыIэгъэ хъулъфыгъэхэу къыдэхьажьыхэрэм къалъэгъугъ. Псынкъ Iэу къэзэрэфыхи, Айтэчыкъор рафыжьагъ. Пщым ыпшъхьэ зэгоутыгъэу, ынэкIушъхьэхэр лъыкъэ-псыкъэ зэхэхъухьагъэу, исэшхуи къыщиши кIожьыгъэ.

Айтэчыкъор нибжьи сэшхом къыкIэупчIэжьыгъэп.

«Хъут яныо, Айтэчыкъом къыгуиутыгъэ сэшхор», — аIоу, а сэшхор, Понэжьыкъуае щыщэу Хъут Хьатгъужъыкъо иунэ дэпкъ пылъагъэу нахьыжъыIохэмэ къалъэгъужьыгъ.

«МЫР ШЫХЪУА, ШЫБЗА?»

Фэкъолыхэр алашэ ешэсынхэ фитыгъэхэп. Пщы-оркъыхэр ары алашэмэ яшэсыны фитыгъэхэр.

«Фэкъолыр шыбзым ешэсыми хъун, тызэфэдэн тлъэкIыщтэп»,— аIощтыгъ пщы-оркъыхэм.

— Анасын, фэкъолI горэ алашэ тесэу сапэ къифагъэемэ! Зэрэзэтесэу гъончэджыпхъэ сшIынынъи! — ыIуи Айтэчыкъом гущыIэ ыгъэIугъ.

Абыдзэхэ фэкъолI лIэбланэу Абыдэ Нарычы, а хъэбарыр зэхихыгъ. Абыдэм зыкъызэтыригъэпсыхьи, алэшэ шыуш дэгъу дэдэ тесэу къакIуи занкIэу Айтэчыкъом ыдэжьы дэхьагъ. Айтэчыкъор пчъэIупэм Iутэу шыгу кIэракIэр къыIухьагъ.

Абыдэ Нарыч шым зэрэтесэу пщыр зыIут пчъэIупэм ебгъукIуагъ, къыгъэзэжьи къыблэкIыжьыгъ. ИтIани шыпхэкIыр пщым фэгъэзагъэу пчъэIупэм къыIукIотыгъ, къыгъази къыIухьажьыгъ. Ащ фэдизымкIи Айтэчыкъор, еплъыпгъ щыт, зыфихьыни ыпIэрэп, ыIощтыри ыпIэрэп.

— Арэп, Абыдэ Нарыч, уепсыхыба сэIо, сыда пчъэIупэр зыфыIуулъэгукIырэр? — ыIуагъ Айтэчыкъом Абыдэр инэIуасэти...

— Хьау, сепсыхынэу сыхьакIэп, — ыIуагъ Абыдэм. — Мыдэ, Айтэчыкъор тэрэзыIоу къеплъ, мы сызтесыр шыхъуа, шыбза?

— А шъыу, емынэ Iохь, сэ зыфэсIуагъэмэ о уащыщэп, мыдэ епсыхи, еблагъ.

— Хьау, сэІо шыхъуа, шыбза- — ыІуи етІани къеупчІыгъ.

— А шъыу, шыхъу, шыхъу, хъугъэ, еблагъ.

— КІо, ащыгъум, шыхъумэ хъугъэ, сэ силъэгъун слъэгъугъахэ,— ыІуи Абыдэр дэкІыжьыгъ.

БЭЧМЫКЪО ЕДЫДЖЫРЭ ХЪАНЫКЪОМРЭ.

Хъанкъо Іалыр зыфаІоу Пшызэ дэсыгъэр бжъэдыгъу хьакІэ горэм фэгубжи ищагу дифыгъ.

«Анасын, Бэчмыкъо Едыдж, сищагу къыдахьэ гущэу дэсфыжьыгъэемэ! Хъанкъом къыдифыгъ аІоу, ащ нахь шъхьакІо лІым сыд къехъулІэжьын!» — ыІуи хъэбар ытІупщыгъ.

Хъанкъо Іалым ыІуагъэр Бэчмыкъом зэхихыжьыгъ. Зы корт тешІагъэу, ау гъогурыкІо-дырекІожьэу Бэчымыкъор хъаныкъом ыдэжьы дахьи, епсыхыгъ. КІуи хьакІэщым зехьэм, хъанэкъор щыс.

— Сэлам алейкум! — ыІуи сэлам рихыгъ.

Сэламым къыримыгъэгъэзэжьэу хъаныкъор къытехъупкІагъ:

— Бэчмыкъор уисэлами, ори сыпфаеп, сихьакІэщы икІ!

— Арэп, хъаныкъор, уишъыпкъа, хьаури осэмэркъэуа?

— Ащ нахьыбэ къэсэмыгъаІоу икІ! — ыІуи хъаныкъор къыхэщэу къэгубжыгъ.

Бэчымыкъо Едыдж икІэрахъо ыкІыбыкІэ ехьакІыгъаІоти, еІи къырихи, хъаныкъом тыриубытагъ.

— Хъаныкъо Іалыр, джы дэдэм слъэгъузэ мы хьакІэщым икІ! ПшІошъы гъэхъу, зыгущыІэ къэІожьыри, мы чІыпІэм псэ щыхэсхынкІэ! ИкІ, сэІо! — хъаныкъом ыпшъо пызыгъэу къызыщифыгъ. Джэдытур ыплІэІу идзагъэу, Бэчымыкъор ыужы итэу хьакІэщым, къырифи, гощэ унэм ыфыжьыгъ.

— Джащ ихьажьыри ис, атакъэмэ цапэкІэ саштэжьыфэ ащ сыкъызихьэкІэ къысэпІощтым уфит. ХьакІэщыр оуиеш, хьакІэу къыдахьэрэмэ зэдыряе нахь, — ыІуи Бэчмыкъор къэшэси, къыдэкІыжьыгъ.

Хъаныкъом шъхьакІоу къехъулІагъэр псынкІэу цІыфмэ зэлъашІагъ. Ау шъхьакІом нахьи хъаныкъор анахь зыгъэгумэкІыщтыгъэр, Бэчымыкъо Едыдж лІы Іуш, лІэбланэти пыи къыфэхъукъомэ ыІоти ары. ЕмыкІоу къехъулІагъэр хигъэкІокІэжьымэ шІоигъоу, а зыгъэм къалъфыгъэмэ анахь къабзэу шэхъогъум хэтымэ ахэІаби шы дэгъу къахищыгъ, гъэшІожьэу Бэчымыкъом фаригъэщагъ.

— Хъаныкъом къыситыгъэ шы сытесэп, хъаныкъом шыкІэ ыщэфырэмэ сащыщэп, — ыІуи Бэчымыкъом шэр къызэкІаригъэщэжьыгъ. Джаущытэу ятІонэрэу хъаныкъор къыушъхьакІугъ.

ЦУ ТЫГЪУ.

Аскъалэкъо Алкъэс къызэхъум, абдзэхэ унагъо горэм пІурэу ыхьи ышІугъ. ЛІы хъуи, пІурышІэм къызекІыжьым, шъуз къыщи, ящыпІэ икІыгъ. Щешхэнэу, щешъонэу, хьакІэщ Іудзыгъэ фэдэу, хэгъуашъхьэм ящыпІэ щишІи, ІутІысхьагъ.

Шъузэу къыщагъэри тещэрышІэ зэрисэу, Аскъалэкъор ежьи, ишъэодакІуи игъусэу былымыхьэ абдзахэ кІуагъэ. Зи тІасхъэ къамыгъотыгъэу хьаулыягъэхэу къэкІожьыхэзэ «тянэ дэжь тыдэхьани, тІэкІу къэтшхын» Аскъалэкъом ыІуи, абдзэхэ ныоу зышІугъэм дэжь дэхьанхэу тыраубытагъ.

Чэупчъэм зыІохьэхэм, быныгэ яцуитІу къыдэкІи псы ешъуагъэхэу, гъуашхэу Іусхэу тефагъэх. Аскъалэкъом «мыщ нахь тІасхъэ тэ дгъотыжьынэп, тхьэм къытитыгъэ былым» ыІуи иаталыкъэу быдзыщэкІэ лІы охъуфэ зышІугъэмэ яцуитІу къытыгъуи, къэкІожьыгъ.

Пчэдыжьым бынэр къызэтэджыжьым яцухэр агъотыжьыгъэп. ТІэкІуи къещхыгъэу щытыти, абдзэхэ ныом ыкъуитІоу Аскъалэкъом дипІугъэмэ цу ужыр-рафыжьи, ежьагъэх. Цу ужыр, Бэрзэдж хьаблэ дэхьагъ, шы ужэу ахэмэ алъыкІорэр Мэртэ кІэи дэхьажьи, Аскъалэкъом ящыпІэ Іухьажьыгъ.

«ТишІур дэжь тыдэхьани, хъэбар едгъэшІэн», — аІуи, пчэдыжь сэбахь хъугъэу зэшитІур дэхьагъэх.

— Алкъэс! — аІуи джагъэх.

— Мэчъые, — ыІуагъ шъэодакІор къикІи.

— Мэчъыеми къэгъэущ, Іоф тиІ.

— Хэты ихьам къылъфыгъа, сызымыгъэчъыерэр? — ыІуи Аскъалэкъор къикІыгъ.

— Тэры, Алкъэс.

— Шъорымэ лажьа шъузезыфэрэр? — ыІуи къафэгубжыгъ.

— Лажьэм тызэрефэти ары тыкъызыфэкІуагъэр. Тицухэр мыщ къафыгъэх. Ужым тыкъырэкІо.

— Сыд сэІо, мы хьам къылъфыгъэм зэхиІуахьырэр. Зежъугъахь,— ыІуи зэшитІумэ анахьыжъым шыу къамыщымкІэ къеуагъ.

— Умыхъуан Алкъэс, хьэп тэ тыкъэзылъфыгъэр. А тэ тыкъэзылъфыгъэ дэдэм ибыдзыщэкІэ ори уишІугъ. Тэгузажъо, Іэпы Іэгъу къытфэхъуи цухэр тэгъэгъотыжь, мы чылэм блафыгъэп.

— Зэтелъхь, сэІо! Аскъалэкъор шыукъамыщышъхьэмкІэ быдзыщэкІэ ышнахьыжъым ыжэ къыдэтІыргуагъ.

— Сыд осшІагъэу утын къысэпхырэ, зыкъом кІэлъыкІожьын! Пшъхьэ шІуакІ, тянэу о узышІугъэм! — ыІуи кІэрахъомкІэ еуи, Аскъалэкъор чІышІэм рини, зэшитІур абдзахэ кІожьыгъэ.

«ХЭТЫ СИІОТЭН, ТЭТЭРКОНЫ СИІОТЭНА».

Тэтэрконыр — къэцпэнэ кошэ хъурай.

Л^І^ы горэ, иныбджэгъу ишъузы енэц^І^ыжьыгъ. Хэтзэ, гъэпщ^І^агъэк^І^ жъузым ил^І^ дищи, ыук^І^ыгъ. Л^І^ым ыпсэ хэмык^І^ызэ «сыхыеу сэк^І^оды, а^І^ пфэгъунэп» къыри^І^ожьыгъ.

Л^І^эу зыук^І^ыгъэр къеплъи «Хэты си^І^отэн, тэтэрконы си^І^отэна?»— ы^І^уагъ, джау ышашъхьэ ит тэтэркон куашэм фи^І^уи.

Л^І^ы ук^І^ыгъэр гум къырини, къы^І^ук^І^ыжьыгъ.

Шъузым ил^І^ы ик^І^одык^І^э зи хэш^І^ык^І^ фыри^І^агъэп. Бэрэ зежэгъэ уж л^І^ыр имы^І^эжьэу къызэнэм, модрэм дэк^І^ожьыгъ. Мыдрэм л^І^ыр зыфиу к^І^ыгъэр, шъузым ишъхьагъусэгъу емышхыжьыгъэу изакъоу къанэм ежь зэрэш^І^оигъоу и^І^оф ыгъэхъун иморадыгъэти, къыдэхъугъ.

Шъузыр л^І^ы дэк^І^ожьыгъэу, зэгуры^І^охэу щы^І^эхэзэ, мафэ горэу жьыбгъэшхо къилъи, пчъэр къы^І^уихыгъ, тэтэркон куашэ гори унэ къыридзагъ. Л^І^ым иныбджэгъу зеук^І^ым къыри^І^огъагъэр ыгу къэк^І^ыжь къэщхыщ^І^ыгъ.

— Сыд уздэхьащхырэр? — шъузыр къеупч^І^ыгъ.

Зэгурэ^І^охэти, шъузым л^І^ыр щыгъуишэжьыгъэ хьисапыр ыш^І^ цыхьэ фиш^І^эу «о узэрэзгъотыщтым щэхъу хэмылъэу сэ л^І^ы с^І^эк^І^эк^І^ дагъ» ы^І^уи щытхъу хилъхьэу, ыш^І^агъэри, зытыриш^І^ыхьагъэри л^І^ы къы^І^ожьыгъагъэри тэтэрконыр унэм къызефэм къы^І^отэжьыгъ. Шъузы зи къы^І^уагъэп. Чэщ хъуи ук^І^ак^І^ор зэчъыежьым, л^І^ы хыер зыгъэк^І^одэ гъэр ыл^І^ыжьыгъ.

Джары «Хэты си^І^отэн, тэтэрконы си^І^отэна» а^І^оу щы^І^э гущы^І^эжъы къызпык^І^ыгъэр. Бзэджаш^І^эр, тэтэркон унэм къак^І^уи къы^І^отагъ. Бзадж пш^І^эмэ уибзэджэш^І^агъэ къыч^І^эщыжьыщт.

ХЫР ИЗЫШЪУНЭУ ЗЫІУАГЪЭР.

Л^І^ы дэгъуищ, зэшъэогъу-зэблагъэхэу щы^І^агъэх. Ащыщ горэ л^І^ адырит^І^ур тхьаусыхак^І^о къэк^І^уагъ. К^І^ожьынхэу зэхъум, яшъэогъоу л^І^ гъэм ыкъо къеушъыигъэх: «уятэ ихэгъахъуи дэгъугъэ, иунагъуи дэгъ гъэ, ц^І^ыфыгъи хэлъыгъ, хьалэлэуи лажьэщтыгъ, ащ къыщымыгъак^І^ псэу, лажьэ».

Илъэс заулэ теш^І^агъэу, «к^І^алэр унэгъо дэгъуи хъугъэ, шъу къыщагъ» а^І^оу зызэхахым, «зэ тык^І^они тыкъэплъэн» а^І^уи зэныбдж гъу л^І^ыжъит^І^ор к^І^алэм дэжьы къэк^І^уагъэх.

К^І^алэм, ятэ иныбджэгъухэр къызэк^І^ом ыгъэш^І^уагъэх, ешхэ-ешъу афиш^І^ыгъ.

Тшхыгъэри икъун, итшъугъэри икъун, ащ тыщыжъугъэуцужь, — а^І^уагъ л^І^ыжъ хьак^І^эхэм.

— Хьау шъушх, шъуешъу, джыри икъугъэп. Сешъон сэрэІуи хыри исшъуныба!—ыІуагъ бысымым тІэкІу чэфгъаІоти.

— Хыри цІыф ришъун ылъэкІынэп, ари умыІо, Іофыри ащ щытэжъугъэух,—аІуи къеушъынгъэх.

— Хыр зисымышъукІэ зыфашъуІорэр шъуфэсшІэн. Исшъун сІуагъи исшъущт, сыкъызэкІакІорэп.

КІалэр къаигъэ зэхъум, мыІуапхъэ зэриІуагъэм фэшІ, агъэукІытэжьын яхьисапэу «хъун ишшъумэ теплъын» аІуи хым екІолІэнхэу пІалъэ зэратыгъ.

Ешхэ-ешъори аухи, кІалэм чэфыр зыкІэкІыжьым зыкъышІэжьи, мыІуапхъэ зэриІуагъэр къыгурыІожьыгъ. Ау сыд хъущтыми пІалъэу ытыгъэм епцІыжьы хъунэу щытыгъэп. ПІалъэр нахь къэблагъэ къэсми, кІалэр нахь шъуагъо хъу фежьагъ. Гушшысэгъуаеу хъуи шъорэ лырэ темылъыжьэу зэщыкъопагъ.

— Сыда уилажьэр, нэп-нычэпи нахь ихэкІы зэпыт. Зы горэкІэ укъызэрэсщыгугъэу сыкъычІэмыкІыжьыгъэу, ащ уегъэнэшхъэимэ, сэ шъхьэ щызгъэзыежьын,—ыІуи шъузыри къеупчІыгъ.

— Хьау, о сыгу зэрэуабгъэрэ щыІэп...

Хъэбар тэрэзи шъузым риІуагъэп. Ау гугъу зэриІэр къыхэщыти шъунэгъу лІыжъ горэми ащ гу къылъитагъ. ЛІыжъыр къеупчІыгъ:

— КІалэ, шъончъэ ухъугъ, гугъу уиІ, гугъоу уиІэр къысаІу.

— Сэ гугъоу сиІэр къыосэІокІэ уишІуагъэ къысэбгъэкІын плъэгъынэу щытыжьэп, тят.

— КІалэ, пшІэнэп ар, къаІо, джэуап сыхъункІи мэхъу. Зы цІыфыр зы цІыфым ищхэпс аІуагъ цІыфмэ.

КІалэм игукъанэ, къыригъажьи лІыжъым риІотагъ.

— КІалэ, уІокъуагъ, ау угу умыгъэкІоды. УкІонэу укъызежьэрэм сдэжь къыдахь, амал горэ фэдгъотымэ теплъын.

ПІалъэр къэси, кІалэр ежьагъ. ЛІыжъым дэжь дахьи лІыжъыри къыдэшэсыгъ.

— Джы тызІухьэрэм,—ыІуагъ лІыжъым,—лІымэ сэлам яхи аблэкІ. ІэкІу узаблэкІыІорэм къэуцуи, зытІэкІ. ЗытІэкІи хым хахь. Хым узыхаІэрэм къяшІощтыр мары,—зэужэ кІалэм ыІощт ышІэщтхэр къыриІуагъэх.

Зынэсыхэм, лІыжъым зэриІуагъэу зекІуагъэ. ЗитІэкІи хым хэхьагъ.

— Тятэ ишъэогъухэр, сэ хыр исшъущт сІуагъэшъ сыкъызэкІакІорэп, ау шъо псыхъоу мы хым къыхахьэрэ зэужэ шъуубыт, — ыІуи къыджагъ.

— Хым къыхэлъэдэрэ псыхъо зауляр бгъэуцун плъэкІына? Ари ІэкІэ хъуна?

— Адэ, шъумылъэкІыщтымэ, сэ хыр исшъун сІуагъэ нахь, дунаем псыхъоу тетыри исшъун сІуагъэп,—ыІуи къыумысыгъэх.

Дэо-шъхьао зэфырямы^{I}эу зэхэк^{I}ыжьыгъэх.

— К^{I}алэ ащ нахьыбэрэ умы^{I}окъожь, гушыси псалъэ, — ы^{I}уи л^{I}ыжъыми хыр изышъунэу зы^{I}уагъэр хищыжьи ыт^{I}упщыжьыгъ.

ЧІЫФЭ ПЩЫНЫЖЬ.

Пшъэшъэ дэхэ дэдэ горэм к^{I}элит^{I}у епсэлъыхъощтыгъэ. Зыр фэш^{I}ыгъэ дэдагъ. Зыр тхьамык^{I}э дэдагъ. Пшъашъэм, нахь тхьамык^{I}эр ш^{I}у къелъэгъу, ащ дак^{I}омэ ш^{I}оигъу, ау и^{I}ахьылхэм губж къыфаш^{I}эу ш^{I}окI одыкъохэмэ ы^{I}оти фэгуит^{I}ущтыгъ.

— Сыбдэк^{I}ощт шъхьамк^{I}э ори уи^{I}э щы^{I}эп, утхьамык^{I}. К^{I}элэфэш^{I}ыгъэу былымыбэ къэзытырэм сыдэмык^{I}оу тибынхэр зык^{I}энэц^{I}ырэ былымэр аш^{I}ок^{I}одымэ, сэри си^{I}ахьылхэр сш^{I}ок^{I}одын, гумэк^{I} тыхэфэн сэ^{I}уи, сехъырэхъышэ. Амал хэлъмэ быныр рэзэджэ дэдэ тэмыгъэш^{I}, ч^{I}ыфэу къапштэ нэмы^{I}эми гъэразэхи, тыщы^{I}эмэ къэтылэжьыжьын, — ы^{I}уи пшъашъэм джэуап къыритыгъ.

К^{I}алэр ежьи, ахъщэ ч^{I}ыфэ лъыхъугъ. Бэмэ ари^{I}уагъ. Къезытыщтхэмэ я^{I}эп, зи^{I}эм къыритырэп. Аужым ымыгъотыхэ зэхъум, ежь ипсэлъыхъогъу фэш^{I}ыгъэм зы^{I}уигъак^{I}и ри^{I}уагъ.

— Зык^{I}э остын,—къыри^{I}уагъ.

— Къа^{I}о.

— Ахъщэ сомэ шъищыр остыщт, п^{I}алъэ къыпфэсш^{I}ыщт. П^{I}алъэм ехъул^{I}эу ч^{I}ыфэр къэпхьыжьымэ п^{I}ысхыжьыщт, къэмыхьыжьымэ ч^{I}ыфэм ып^{I}эк^{I}э сэ сызыщыфэе ч^{I}ып^{I}эм лы фунт пхэзгъэчъыжьыщт. Укъеуцуал^{I}а?

— Сэштэ—ы^{I}уи п^{I}алъэ зэфаш^{I}и унашъо зэдаш^{I}ыгъэ. Сомэ шъип ч^{I}ыфэ къы^{I}ихи, шыхьатхэри къагъэлъэгъуагъэх.

К^{I}элэ тхьамык^{I}эм пшъашъэр нахь къызэрэфаер еш^{I}эшъ ары мыдрфэш^{I}ыгъэр зыфегуаорэри.

Тхьамык^{I}эм быныри ымыгъэрэзапэу, рэзэджэ дэдэуи ымыш^{I}эпшъашъэр къыщагъ. Хэтхэзэ, сыд фэдизэу лэжьагъэхэу го^{I}агъэхэм ахъщэ ч^{I}ыфэм итыжьыгъо къэси, п^{I}алъэр блэк^{I}ыгъ. Къафэгъотыгъэп. Нэужым къагъоти ч^{I}ыфэр зехьыжьым, ^{I}ихыжьыгъэп. Джыры нэмы^{I}эм к^{I}элэ фэп^{I}ыгъэм пшъашъэу зышылъыгъэр зыдэк^{I}уагъэр зэриушъхьак^{I}уным ет^{I}э.

— Хьау, ч^{I}ыфэр п^{I}ысхыжьыщтэп, ти^{I}уагъэ згъотыжьын фае, — къыри^{I}уагъ.

Зэдэонхэ фаеу хъуи, ^{I}офыр хьыкумэтым ратыгъ. Зыфызэдэощтыхэ зыфэдэ мыхъугъэ ^{I}оф гъэш^{I}эгъонти, ц^{I}ыф бэ дэдэ дэ^{I}уак^{I}о къек^{I}уг Хьыкумэтыр ^{I}офым хэплъэнэу ригъэжьагъэ шъхьайк^{I}э, ч^{I}ыфэр зышта гъэм къытемыфэнэу аухэсын алъэк^{I}ырэп. Унашъо зэдаш^{I}ыгъ, шыхьат

хэри къытеуцох, чIыфэри пIалъэм ритыжьыгъэп. ЗыкIи кIалэр хащыпэу амал фагъотыгъэп.

КIалэм лы фунтыр хэгъэчъыгъэн фаеу хъугъэ. Мыхъухэ зэхъум икъэщэгъакIи Iофыр зэрэкIорэм къылъэплъэти, илI хэубытэгъапэу зэхъум, къежьи хьыкумэтым адэжьы къэкIуагъ.

— Изын къысатымэ гущыIитIу къесIолIэщт мы Iофым, мы чIыфэр къэзыштагъэм сыфэочылын симорад,—бзылъфыгъэм макъэ ыгъэIугъ.

— Къа Iо, къа Iо—изын ратыгъ.

— Сэ бэп къесIолIэщтыр. ЧIыфэр зыштагъэр мысэ, ащ еIолIашIэ иIэжьэп. Унашъо дишIыгъ, ишIалъэм чIыфэр ритыжьыгъэп. Ау зыхъурэм, лы фунтыр хэгъэчъыгъэн фае. Ащ иIоф хэкIыгъ. Ау Iуагъэ зэрэзэдашIыгъэр лы фунт хигъэчъынэу арышъ херэгъэчъ, зэ нахь хэIэщтэп, фунтым ригъэхъуи хъущтэп, къыщигъакIи хъущтэп. Зэ хэIэгъум фунт псаор херэгъэчъ. Къехъумэ къехъугъэм фэдиз ежь чIыфэр зием хэжъугъэчъыжьыщт, къыщигъакIэми къыщигъакIэрэм фэдиз ежь хэжъугъэчъыжьыщт. Джар хьыкум зафэу сэлъэгъу.

— Ар акъыл, тэрэз къызфиIуагъэр,—аIуи хьыкумэтым ыштагъ.

— Зы къесэжъугъэIуалI,—ыIуагъ чIыфэм къыкIэдэурэм, — мыщ фэдиз Iоф сыд пай хьыкумэтыр хэтыдзэн, ащ фэдизэу хъатэ икъурэп чIыфэри. Ау зыхъурэм сичIыфи фэсэгъэгъу, ахърэт дунаекIи сырыраз, дэо-шъхьао фысиIэп.

Джащ тетэуи аухыгъ. Бзылъфыгъэм иакъылкIэ чIыфэр ыпщыныжьыгъ.

ЛIЫЖЪ ЖЪОНАКIОР.

Пачъыхь горэм, мэкъу-мэщышIэгъу зыхъурэм, шъоецыеу зифапэти губгъохэр къыплъахьэу ишэныгъ.

Жъонытъо кIахэ хъугъэу, «Жъуагъэхэмэ сыкъяплъын» ыIуи, иозыи игъусэу пачъыхьэр губгъом ихьагъ. Джау зекIоу итызэ, пхъэIэшэ якъо горэ жъоу итэу ылъэгъугъ.

«Мыр сыдэу жъоным кIасэу фэхъугъа» ыIуи жъуагъэмэ яплъызэ, пачъыхьэр пхъэIашэм дэжь кIуагъэ. ЦуиплI кIэшIагъэу, кIэлэцIыкIу горэ ищуаоу лIыжъ горэ мажъоти «гъэбэжъу огъот апщи» риIуи Iухьагъ.

— Тхьэуегъэпсэу, сикIал,—къыриIуагъ Iухьагъэр нахь кIалэти.

Пачъыхьэми ышIэрэп Iухьагъэр.

— Тхьэмэтэ маф жъоныр сыдэу кIасэ пшIыгъа адэ?

— А сикIал, цIыфымэ сызэрапхъуагъэти, цуао сымыгъотэу сыкъэнагъ, джы кIэлэцIыкIур хьафэу къэсштагъэшъ сэжъо,—ыIуагъ лIыжъым.

Пачъыхьэр тIэкIурэ егупшысагъ шъхьакIэм, жъонэкIо лIыжъым пщыIэмэ ямэхьан къыгурыIуагъэп.

— Адэ тхьэмэтэ маф, кIасэу узэрэфэхъугъэу джы ужъорэм сыдыкIэ ущыгугъыжьырэ?

— А сикIал, къэхъумэ шIу дэд, мыхъуми джы сыжъорэм хьакъулахьи сыди зыхэкIыжьырэм зыпари къысфэмынэми сэ сищэкI къысфэнэщт.

— Адэ, тхьэмэтэ маф, мэлыбгъэ пщэр бгъотыгъэемэ, сыд епшIэни? — ыIуи ящани къеупчIыгъ.

— А сикIал, мэлыбгъэ пщэр згъотыгъэемэ къупшъхьэр къыхэзгъэтэкъунытъи,—къыриIожьыгъ лIыжъым.

— Гъэбэжъу огъот ащыгъум тхьэмэтэ маф,—ыIуи пачъыхьэр къыIукIыжьыгъ.

ТIэкIурэ къэкIуагъэхэу «хъунэп мыр, мы лIыжъым къыIуагъэм ылъэпкъ къыдгурымыIоу тыкъыIукIыжьыгъ, ащ игущыIэмэ мэхьанэ къарэкIы» ыIуи пачъыхьыр кIэгъожьыгъ.

— Гъазэри, мы лIыжъым къытиIуагъэмэ ямэхьан къызэгъашI, къэмышIэу укъызыкIожьырэм озырыгъор зэрэпIысхыжьыщтыри осэIо,— ыIуи пачъыхьэм иозыр ыгъэкIуагъ.

— Тхьэмэтэ маф, къэгъэуцуи, зэ сызэгъэупчI?

— Хьайт Io, сикIал, хьайт Io. Жъоныр кIасэу хъугъэ, къыIухьэрэм пэпчъэу сыкъэуцун слъэкIыщтэп,—ыIуи цумэ ахауи нахь ригъэхъугъ.

— Ау умыIо, тхьэмэтэ маф, зэ къэгъэуцуи сызэгъэупчI, сомишъэ остын.

ЛIыжъыр къэуцугъ.

— Тхьэмэтэ маф, «сыдэу жъоныр кIасэу пшIыгъа?» ыIуи сигъусэ къызыоупчIым «цIыфмэ сызэрапхъуагъэти, цуао сымыгъотэу сыкъэнагъ..» зыфэпIуагъэм сыд имэхьан?—сомишъэ рити еупчIыгъ.

— ЗэкIэ згъотыгъэр бзылъфыгъэти,—ыIуагъ лIыжъым, — ины хъурэр ащэзэ, спхъухэр зэбгыраши ныомрэ сэрырэ тыкъинагъ. Чылэмэ жъоныр заухым сэ кIэлэ хьаф сштагъэшъ сэжъо. Джары имэхьаныр.

— Хьайт Io, сишъау, хьайт Io...

— Тхьэмэтэ маф, джыри къэгъэуцуи сызэгъэупчI, сомэ шъитIу остын,—риIуи къыгъэуцугъ.

— «Джы ужъорэм сыдкIэ ущыгугъырэ кIасэу узэрэфэхъугъэу» сигъусэ къызыуеIом «кIо зи къимыкIэми сэ сищэкI къысфэнэжьыщт» зыфэпIуагъэм сыд имэхьан?

— Ащ имэхьаныр,—ыIуагъ лIыжъым,—джы сыжъорэр кIасэу хъугъэшъ, чIыфэ тIэкIоу стелъхэр зыхэкIыжьын ехъу къимыкIэми, цэ щэкI сIути къысфэнэжьыщт, сыпсаоу цэ сIутмэ арысшхын тIэкIуи згъотын.

— Хьайт Io, хьайт Io, сишъау, тыгужъуагъ,—ыIуи ихъэIашэр ригъэжьэжьыгъ.

— Тхьэмэтэ маф, зэ къэгъэуцуи, зэ закъо сызэгъэупчIыжь, сомишъищ къысфэнагъи остыжьын,—ыIуи елъэIугъ. Пачъыхьэм озрыгъо

ІІхынкъэ мащІи, озырыр ахъщэм шъхьасыжьырэп. Сыдыми джэуап тэрэз пачъыхьэм ферэхьыжьыри ары ныІэп зыфаер.

— Тхьэмэтэ маф, сигъусэ «мэлыбгъэ пщэр бгъотымэ сыд епшІэн?» зеІом «къупшъхьэр къыхэзгъэтэкъун» зыфэпІуагъэр сыдым фэхьыгъ адэ?

— А, мэлыбгъэ пщэрэу зыфэсІуагъэр, оры,—ыІуи лІыжъыр цумэ ахауи ежьэжьыгъ.

— Шъыпкъэ, къупшъхьэр къысхэбгъэтэкъугъ,—ыІуи озырыр игъогу техьажьыгъ.

ЛІЫМ ЫНЫБЖЬ.

ЛІы дэгъу, лІы губзыгъэ горэм ихьакІэщы купышхо исэу, лІы дэгъугъэ—дэигъэм рыгущыІэхэзэ, мо лІы губзыгъэм мыроущтэу къахиІуагъ:

— ЛІым ыныбжь тэрэзэу къэзыІорэм сипшъашъэ естын.

— Ащыгъум, шІэхэу пшІуахьын,—зыІон къикІыгъ.

ЦІыфыбэ исыти зым «илъэс шъэныкъу» ыІуагъ, адырэм «тІокІитІу» ыІуагъ. Шъхьаджы шІошІырэр къыриІолІагъ.

— ЛІым ыныбжь къашъуІорэп,—ыІуагъ, а лІым.

ЛІым ыныбжь къашІэн амылъэкІэу, зэнэкъокъухэу Іофышхо хъугъэ, цІыфыбэ рыгущыІагъ, бэрэ пылъыгъэх.

— Олахьэ лІым ыныбжь къытезыгъэфагъэ горэ къытхэкІыгъэу къычІэкІыным, ау кІо ежь зыфиІо горэм тыригъафэу ынхъу ритын еІо нахь,—аІоу цІыфмэ ахэхьагъ.

Пчыхьэ горэм, а хъэбарыр амыгъэтІылъыхэу тегущыІэхэу зы лІы куп, а хьакІэщ дэдэм щызэхэсхэзэ кІалэ горэ къихьи сэлам къарихыгъ. «ТІыс» раІуи шъхьайкІэ, щысхэр ежь нахьыжъти, афэтІысыгъэп.

ЛІым ыныбжь къаІэтыгъэу тегущыІэхэ зэхъум «сэ ащ гущыІэ зауэ къесІотылІэщт, изын къысэшъутымэ» ыІуагъ.

— КъаІо, къаІо сикІал,—аІуи изын ратыгъ.

— ЧІапІэ горэм сыкІонэу сежьагъэу гъогу сырыкІозэ, тыгъужъ ІокІ зэхэтэу саІукІагъ. Тыгъужъыхэр мэхъэшагъо нахь мышІэми, сигъогу сыдэмыхэу, азыфагу сикІи, саблэкІыгъ. СыкІозэ, нысэкІэ щэкІ зэтэу гъогум тетхэу сапэ къифагъэх. Ащ азыфагу сикІын сымыдэу агъуэкІэ къэсыуахьи, сябгъукІуагъ. Сигъогу сырыкІозэ, шы тІокІищ, ныкъо лъэхъэ зырыз ателъэу гъогунапцэм Іутхэу сарихьылІагъ. Ащи саблэкІи сапэ езгъэхъузэ, шы тІокІишлІ щэлъэхъэ зырыз ателъэу сапэ къифагъэх, зэри ащ къыщызгъэзэжьыгъ, — ыІуи кІалэр икІыжьыгъ.

— Джащ, лІым ыныбжь къыІуагъ, — ыІуи лІы губзыгъэр гушІом зэрихьэу къызщылъэтыгъ.

— Адэ, къыІуагъэм имэхьан тымышІэу икІыжьыгъ, сыдэу игъуаджэ хъугъа?—аІуагъ купымэ.

— А кІалэр къэуцоу, ащ имэхьанэ къышъуиІонэп, ау сэ шъосІон, — ыІуагъ лІы губзыгъэм. — «Тыгъужъ тІокІы сазыІокІэм, сыкъэмыуцоу азыфагу сикІыгъ» зыфиІуагъэр, лІым илъэс тІокІ ыныбжьэу зыхъурэм, тыгъужъыгум фэдэу, тушхоу мэхъути ары: «нысэкІэ щэкІ сазыІокІэм, азыфагу сикІын сымыдэу къэсыуахьи сябгъукІуагъ» зыфиІуагъэр, лІыр илъэс щэкІы зыхъукІэ илІыгъэ къыщэкІэ, игулъыти, изэхэшІыкІи, икъарыуи ащ къыщегъотыти ары, ащ къыщыхэмыфэрэр къыхэфэжьыщтэп; «шы тІокІищымэ ныкъолъэхъэ зырыз ателъэу саІукІагъ» зыфиІуагъэр, лІым ыгъашІэзэ илъэс тІокІищ зыхъурэм къыхаІэ, ыкІуачІи елъытыгъэу илІыгъэ къыщэкІэ, ныкъолъахъэу жъыгъор телъы мэхъути ары; «сапэкІэ сылъыкІуатэзэ, шы тІокІипл, щэлъэхъэ зырыз ателъэу саІукІи, сэри ащ къыщызгъэзэжьыгъ» зыфиІуагъэр, лІыр илъэс тІокІиплІы зыхъурэм игъогуи, чыжьэ кІожьырэп, зыфэмыІэтыжьэу мэтІысыжьыти, лъэхъэгъапэу ылъэгъугъ, ащ блэкІымэ Іыгъыны мэхъужьы. Джары мы кІалэу икІыжьыгъэм къыІуагъэмэ ямэхьаныр. Ащ лІым ыныбжь къыІуагъ.

— Шъыпкъэ, — аІуи купыми зэдаштагъэ.

ГУШІО КЪАШЪУ.

КІалэ горэм дышъэ чысэ иІэти, зыдигъэтІылъын ымышІэу зэхъум, кІэкІахыным тещынахьыти «ефэндым нахь зафи, нахь цахь шІэгъуи сэ згъотынэп» ыІуи ригъэгъэтІылъынэу фихьыгъ.

— Ефэнды! мы дышъэ чысэр сфэгъэтІылъ, сыфаеу хъумэ къысэптыжьын.

— Бэу фэзгъэтІылъын, узыщыфаеу укъызщысэуалІэрэм бгъотыжьын, сикІал, — ыІуи ефэндым дышъэ чысэр ышти ыгъэтІылъыгъ.

ТІэкІу тешІагъэу кІалэр дышъэм фаеу зэхъум, ефэндым дэжьы кІуагъэ.

— Ефэнды, сыфэныкъуи, сидышъэтІэкІу сэгъэгъотыжь.

— Хэты идышъ остыжьыштыр кІэлэ шъхьаубат? КъысапІорэр сыдым фэгъэзагъ? Сыдигъу дышъэ зысэбгъэгъэтІылъыгъэр? КІо, кІо,—ыІуи къыритыжьыгъэп.

КІалэм ышІэн ымышІэу бэрэ егупшысагъ. Анахь цыхьэшІэгъоу, анахь зафэу къуаджэм дэсэу ылъытэщтыгъэр ефэндыр ары. Джы идышъэ тІэкІоу унагъо зэришІэнкІэ зыщыгугъыщтыгъэр ефэндым зыкъуиупкІагъ.

Шъуз гъунэгъу дэгъу горэ, узэреупчІыжьырэм иджэуапи Іупкіэу къыуитыжьын ылъэкІэу щыІэти, кІалэр кІуи, хъэбар риІотагъ.

— Ар Іофэп,—ыІуагъ гъунэгъу шъузым,—уидышъэ тІэкІу озгъэгъотыжьынкІэ сэгугъэ. Ежьэри, ефэндым ыдэжьы кІо. О уелъэІоу уиты-

зэ сэ сыкъэсыщт. А чIышIэм уидышъэ къыщыуезгъэтыжьынкIэ сэгугъэ —ыIуи кIалэр ытIупщыгъ.

КIалэр елъэIоу ефэндым иунэ итзэ, шъузыри кIуи ихьагъ.

— Алахьэр осэгъэлъэIу, ефэнд, силIи гъогу техьагъэу дэсэп, сэри сизакъу, сытещынахьыIуи мы дышъэ чысищыр сфэгъэIылъыгу, ощ нэмыкI зэсхьылIэн сшIагъэп,—ыIуи чысэ къолэнищыр ушъагъэу шал чIэгъым къычIигъэщыгъ.

Шъузым чысищэу къыштагъэмэ мыжъуакIэр арызыгъ. Ау ащ арылъыр ефэндым ышIэщтыгъэп. «Дышъэ» чысищыр зелъэгъум, нахьыбэм енэцIи, мо кIалэу зидышъэ римытыжьырэм зы горэ къыIуакъомэ ыIуи, ефэндыр гуаIэзэ:

— Бэу дэгъу, бэу фэзгъэтIылъын, узщыфаем бгъотыжьын. Марыы мы кIэлэхъуми фэзгъэтIылъыгъагъ. Ма, сикIал, кIэлэгъэ-делагъэ земыхьэу тэрэзэу зыфэгъэфед уидышъэ тIэкIуи,—ыIуи ефэндыр нэшIо-гушIоу дышъэр къышти кIалэм къыритыжьыгъ.

КIалэр гушIуи, джэхашъом телъэдагъэу къашъо зэхъум, шъузыри, чысищыр шал чIэгъым зэрэчIэлъэу, техьи ари кIалэм къыдашъоу фежьагъ. КIалэмрэ бзылъфыгъэмрэ техьагъэхэу къашъохэ зэхъум, ефэндыри телъэдагъ.

— Сыд пае укъашъорэ?—ыIуи бзылъфыгъэр кIалэм еупчIыгъ.

— Сидышъэ зэрэзгъотыжьыгъэм фэшIы сэгушIуи ары,—ыIуагъ.

— О сыд пае укъашъорэ?—ыIуи кIалэр бзылъфыгъэм къеупчIыгъ.

— СилIи къэкIожьыгъ, сидышъи къысфэнэжьыгъэшъ ары.

— О сыд пае укъашъорэ?—аIуи ефэндым еупчIыгъэх.

— Сэри ащ нахьэу сышъумыгъэделэу сызэрэшъухэкIыжьыгъэм фэшIы сэгушIуи ары,—ыIуагъ ефэндым.

ШЫКIЭЛЪЫМ ИГЪОТЫЖЬЫКI.

КIэмгуе шыу горэ хьакIакIоу абыдзахэмэ захахьэм шыум егуаохи ишыкIэлъ атыгъугъ.

ТIэкIу шIэ къэсми «сэ сшIэн сэшIэ» ыIозэпыты хъугъэ.

«Хъунэп мыр, кIэлэ бзаджэхэмэ емыкIу ашIагъ, шыкIэлъыр къэгъотыжьыгъэу етыжьыгъэн фае нахь, мы «сэ сшIэн сэшIэ» зыIорэ шыум лажьэ горэ къыпыкIыщт», нахь зэхэшIыкI зиIаIохэмэ аIуи, лIышIу Iофы зырагъэшIыгъ.

ЛIышIу Iофы зэхъум, шыкIэлъыр къагъотыжьи, хьакIэм ишы уанэ къырагъэкъужьыгъ.

— ТихьакIэ, шъыпкъэу къэIожь, кIо зыфэдэ мыхъурэ щыIэп, блэкIыгъэхэ Iоф, мы шы кIэлъыр къэтымыгъотыжьыгъэмэ сыд пшIэн угу хэлъыгъ?—хьакIэм еупчIыгъэх.

— СикIакIо шыкIэлъ сшIыни, сыкIожьын сыгу хэлъыгъ, — къариIуагъ.

СЭХЪУТЭМРЭ БЫСЫМЫМРЭ.

Сэхъутэ тхьагъэшцI горэм нэкулъ пщэр дэгъухэр зы горэм иIэу ешIэти, «сыкIони къышIосшхын» ыIуи кIуагъэ.

Сэхъутэр, нэкулъ гъэжъагъэм ежэу щысызэ, джэнчыпсырэ пIастэрэ къыфахьи ышашъхьэ къырагъэуцуагъ.

Сэхъутэр Iанэм екIотылIи, зэплъэм нэкулъэу зыфэкIуагъэр бгыкъум пылъагъэу ылъэгъугъ. «Мыр сыдэущтэу шIосшхыхэна» ыIуи егушыысагъ. Нэкулъыр зэрилъэгъугъэр бысымым гуригъаIомэ шIоигъоу, шхэнхэу зэтIысхэм, сэхъутэм къыригъэжьагъ.

— Нычэпэ пкIыхьышIэ гъэшIэгъон слъэгъугъэ, тибысым.

— Хъяры тхьэ ешI, къаIо.

— Блэмэ сыкъырафэкIы сшIошIэу лъэшэу сыгумэкIыгъ, блэу сыкъезыфэкIыщтыгъэхэр мо нэкулъэу пылъагъэмэ зыкIи анахь псыгъуагъэхэп,—ыIуи нэкулъымэ Iапэ афишIыгъ.

— Умыгумэк I, тихьакIэ, уишкIыхьышIэ фэIуагъэр, бзэгу ныIэп, — бысымыр нахь Iушэу къычIэкIи, сэхъутэм къытекIуагъ.

КЪЭБЫМРЭ ЛЭГЪУПЫМРЭ.

«Къысэхъоры-шэрыкIын мы дунаем къытекIына шIуIуа? Ар къэхъухэнэп ыIоу зыгорэ щыIагъ.

Хъор-шэр дэдэ горэ чIышIэ горэм щыIэу, зызэхехым, «дунаем тетымэ ар сэ къэзгъотын» ыIуи ежьагъ. Ежьагъэу кIозэ мэлэхъо кIэлэшхо горэм мэл бэ дэдэ ыгъэхъоу IукIагъ. Мэлахъом дэжь тIыси зигъэпсэфыгъ.

— Сыд анахь шIагъоу къыохъулIагъ, мэлахъомэ Iаджи къяхъулIэ? —ыIуи еупчIыгъ.

— Зы мафэ горэм, мэлхэр згъэхъузэ,—ыIуагъ мэлахъом,—чыжьэу сыIукIыгъ. Зыфэдэ мыхъурэ фэбэшхо къысишIылIи, мэлыхэр фабэм ыгъалIэу жьау сылъыхъумэ сылъыкIуатэзэ къэбышхо горэм сыIукIагъ. Мэл минитIу хъурэ отэрыр, а къэбым ижьау чIэзгъэзыхьи тыгъэнэстырым щысыухъумагъэх. А къэбыр мыхъугъэемэ мэлыхэр зэужэу фабэм зэгуиутыщтыгъэх. Къэбым иинагъэ къушъхьэ шыгум нэсын. Джарэу иныгъэ, ащ нахь шIагъо о плъэгъугъэмэ къаIо, сэ слъэгъугъэп.

— Сэ сыкъакIозэ,—ыIуагъ мыдырэм,—нэбгырэ миниплIым зы лэгъуп ашIэу сыкъебгъукIуагъ, нэбгырэ минитIур лэгъуп кIоцIым итэу, минитIур лэгъупым кIэлъырытэу Iунэхэр халъхьажьых, лэгъупэу сэ слъэгъугъэр, а къэбым нахь иныIон.

— Ащ фэдиз иинагъэу лэгъуп хъурэп, ар шъыпкъэп сиблагъэ.

— Адэ ащ фэдэ лэгъуп мыхъурэмэ о упкъэб сыдкIэ ябгъэжъощт, лэгъупыр а къэбым ифэшъуаш,—ыIуи мэлахъор ыумысыгъ.

ДЭТХЭР

	НэкIубгъохэр.
ГущыIап	3
Улажьэмэ лыжъ пшхын	8
Отечественнэ заом къыхэкIыгъэ гущыIэхэр	21
Хырыхыхьэхэр	22
Ныуашкэкъо Ахъмэты пщыр зэрипхыгъэр	25
Хъут яныо, Айтэчыкъом гуиутыгъэ сэшхор	26
«Мыр шыхъуа шыбза?»	27
Бечымыкъо Едыджырэ хъаныкъомрэ	28
«Хэты сиIотэна, тэтэрконы сиIотэна»	30
Хыр изышъунэу зыIуагъэр	—
ЧIыфэ пщыныжь	32
ЛIыжъ жъонакIор	33
ЛIым ыныбжь	35
ГушIо къашъу	36
ШыкIэлъым игъотыжьыкI	37
Сэхъутэмрэ бысымымрэ	38
Къэбымрэ лэгъупымрэ	—

-20р-

Ыуасэр соми 2

На адыгейском языке

Адыгейский научно-исследовательский
институт языка, литературы
и истории

АДЫГЕЙСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ и ПОГОВОРКИ

Адыгнациздат
Майкоп—1949